

А. Р. Акунова, Б. С. Чокошева

Кыргыз

тнн

2

**Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик Герби**

**Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик Туусу**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ГИМНИ

Тексттин авторлору:

Ж. Садыков менен Ш. Кулуев.

Музыкасынын авторлору:

Н. Давлесов, К. Молдобасанов.

Ак мөңгүлүү аска-тоолор, талаалар,
Элибиздин жаны менен барабар.
Сансыз кылым Ала-Тоосун мекендеп,
Сактап келди биздин ата-бабалар.

Кайырма: Алгалай бер, кыргыз эл,
Азаттыктын жолунда.
Өркүндөй бер, өсө бер,
Өз тагдырың колунда.

Байыртадан бүткөн мүнөз элиме,
Досторуна даяр дилин берүүгө.
Бул ынтымак эл бирдигин ширетип,
Бейкуттукту берет кыргыз жерине.

Кайырма.

Аткарылып элдин үмүт-тилеги,
Желбиреди эркиндиктин желеги.
Бизге жеткен ата салтын, мурасын,
Ыйык сактап урпактарга берели.

Кайырма.

Кыргыз тили

2-класс

Кыргыз тилинде окуган
мектептер үчүн окуу китеби

Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги
сунуштаган

Ред. кеңеш: Г. А. Садырова, И. Тунчбилек, С. Өжөрбаева,
К. М. Эгембердиева
КББАнын рецензеттери: Т. Асанакунов, В. Мусаева

Акунова А. Р., Чокошева Б. С.

А 44

Кыргыз тили: 2-класс үчүн. Кыргыз тилинде окуган мектептер үчүн. – Б.: 2013. – 124 б., сүрөттөр

ISBN 978-9967-31-018-6

Бул китеп башталгыч жана орто мектептердин 2-классынын окуучуларына арналган. Окуу китеби азыркы учурдагы сунушталган программалардын негизинде түзүлүп, окуучулардын билим алуусуна тийиштүү жаңы ыкмалар менен жабдылган.

Чыгармалар кенже мектеп жашындагы балдардын ой жүгүртүүсүнө жана дүйнө таанып-билүүсүнө жараша тандалды.

ШАРТТУУ БЕЛГИЛЕР

– жазуу иши

– суроолор

– үй иши

– өз алдынча иштөө

– жупта, топто иштөө

А 4306020200-13

УДК 373.167.1
ББК 81.2 Ки-922

ISBN 978-9967-31-018-6

© А. Р. Акунова, Б. С. Чокошева, 2013

© КР Билим берүү жана илим министрлиги, 2013

1. Таенемдин майрамы.

2. Мектеп жолунда 3. Хан-Дарбыз.

Келгиле, сүйлөшөлү:

1. Каникулда кандай эс алдыңар?
2. Мектепке кандай даярдандыңар?
3. Өзүңөрдүн үй-бүлөңөр жөнүндө айтып бергиле.
4. Курбуларыңар кимдер, алар менен эмне кылганды жактырасыңар?
5. Силерди адамдардан башка дагы эмнелер курчап турат? Аларга кандай мамиле кыласыңар?
6. Үйүңөрдө кандай өсүмдүктөрдү өстүрөсүңөр?
7. Үйүңөрдө кандай жаныбарлар бар? Аларды багууга кандай жардам бересиңер?

Угуу тексти: Таранчы тиккен алча.

1-сабак. 1-класста өтүлгөндөрдү кайталоо.

Кыргыз тили – кыргыз элинин улуттук тили. Ар бир элди башка элдерден айырмалап турган анын тили болот. Кыргыз тили – абдан бай жана көркөм.

Кыргыз тилим – менин улуу сыймыгым,
Кыргыз тили – Ала-Тоодой бийигим.
Көкүрөктө нак сактаган тумардай,
Кыргыз тили – баа жетпеген ыйыгым.

ТАЕНЕМДИН МАЙРАМЫ

Келсем, таенем үйдө экен. Таенем мени, мен да аны жакшы көрөмүн. Анткени, кичинемден мени көтөрүп, көп жомокторду айтып берер эле. Мен ошол жакшы көргөн таенем үйдө отурганына кубанып кеттим. Талаадан терген бир кучак гүлүмдү бердим. Таенем абдан сүйүнүп кетти да:

– Мына менин майрамым! – деп, менин эки бетимден эки өөп, гүлдү шоркурата жыттап алды.

– Эң сонун жыттуу гүлдөрдү терипсиң, айланайын, мунун жарымын апаңа бер.

– Апама эртең терип келип берем. Муну бүт бойдон сиз алыңыз, таене.

1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

каармандар

окуя

окуя
болгон жер

2. Суроолорго жооп жазгыла.

- а) Кыз эмне үчүн таенесине гүл берди?
- б) Гүлдү кайсы жерден алып келди?
- в) Кыздын таенеси эмне үчүн «Мына менин майрамым!» деди.
- г) Кыз эмне үчүн апасына гүл берген жок?
- д) Таенеси гүлдү эми эмне кылат?

3. Сүрөттөн көргөнүңөрдү жазгыла. Аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.

4. Өзүңөрдүн үй-бүлөңөр жөнүндө баяндап бергиле.

2-сабак. Көнүгүү иштөө.

II

– Эртең гүл терем деп өзүңчө кетпе, жоголосуң, – деди ары жактан апам.

– Сен жолду билбейсиң да? - деди таенем.

– Мен жолду билем. Сиз мени менен кошо барыңыз, таене, - дедим мен. Чынында мен азыр кайтаруудан чыга элекмин.

Таенем мен берген гүлдү идишке салып жатып, дагы жыттап:

– Мына, менин майрамым! - деп, баягы сөзүн кайталап жатты. Кубанга-нын сезип турам. Бул гүл таенеме берген биринчи белегим болчу.

(Ш. Бейшеналиев)

1. Сүйлөмдөрдү толуктап көчүрүп жазгыла.

Келсем _____ үйдө экен. Таенем мени, мен да аны _____.
Анткени, кичинемде _____ көтөрүп, көп _____ айтып берер эле.

(жакшы көрөмүн, таенем, жомокторду, мени)

2. Тексттин мазмунуна туура келбеген сүйлөм кайсы? Эмне үчүн? Ал сүйлөмдөгү сөздөрдү муунга ажыраткыла.

- Талаадан терген бир кучак гүлүмдү бердим.
- Мына, менин майрамым!
- Бүгүн жамгыр жаады.
- Апама эртең терип келип берем.
- Сен жолду билбейсиң да?

3. Кандай майрамдарды билесиңер? Алар качан жана кантип майрамдалат? Өзүңөрдүн сүйгөн майрамыңар жөнүндө айтып бергиле.

4. Силер да чоң ата, чоң апа, таята, таенеңер жөнүндө бир окуя жазгыла.

3-сабак. Тыбыш.

Биз сүйлөгөндө угулган айрым-айрым үндөр тыбыштар деп аталат. Тыбыштарды айтабыз жана угабыз.

Мисалы: китеп деген сөз 5 тыбыштан турат.

МЕКТЕП ЖОЛУНДА

I

Бекен менен Алик удаа бала. Бекен быйыл экинчи классты бүттү. Алик али мектептин эшигин ача элек. Алик өзүнүн кичүүлүгүнө карабастан, дайыма агасына атаандашып жүрөт. Кийимди бирдей киет, таттууну көрсө андан мурда

озунат. Эгерде Бекендин колунан жаңы топ, же бир бичук көрсө, талашат. Бербесе, ыйлап отуруп алып коёт. Бирок өзүнүн колуна Бекенде жок буюм тийсе, ага «ичиң күйдүбү» деп, бербей суктанта баштайт. Бекен биринчи класста окуган жылы Аликке чоңдорчо аёо жана сүйүү сезими менен мамиле кыла баштады. Бирок, Алик тентек аны менен эрегишин токтоткон жок.

1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

2. Сүрөттөн эмнелерди көрүп турасыңар? Жазгыла. Сөздөр канча тыбыштан куралган?

3. Сөздөрдө канча тыбыш бар?

Үлгү: бала – 4 тыбыш

Бекен –

Алик –

тентек –

чоңдорчо –

1	2	3	4
б	а	л	а

--	--	--	--	--	--	--	--

4. Алгач тексттин каармандары боюнча, андан соң өзүңдүн жана бир туугандарыңдын мүнөздөрү боюнча кластер түзгүлө.

4-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. Тексттен 5 сөз тандап, аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
Топ	Топтун көптөгөн түрлөрү бар.

2. Кашаадагы тамгаларды коюп жазгыла.

Кандай сөздөр түзүлдү? Алардын маанилери бирдейби?
Түшүндүргүлө.

___з (а, э, и, ө, у, ү)

___ил (б, д, т, п, ч)

3. Силердин байке, эжеңер менен болгон мамилеңер кандай?
Алардан эмнелерди үйрөнөсүңөр? Жазгыла.

5-сабак. Тамга.

Тыбышты белгилей турган белги тамга деп аталат. Кыргыз тилинде 36 тамга бар. Тамганы көрөбүз, жазабыз, атайбыз.

Мисалы: китеп деген сөздө 5 тамга бар.

II

Жаңы окуу жылына Бекен жай ортосунан камынды. Дүкөнгө барып, өзүнө керектүү окуу китептерди, дептерлерди, ар түрдүү калемдерди, альбом, сызгыч жана башка буюмдарды чогулта баштады. Мунун баары Аликтин көзүн кычыштырды. Ал да Бекенден калбай дүкөнгө кошо чуркап турду. Быйыл Алик 1-класска кире тургандыктан, ата-энелери да аны жөнү менен коё беришти.

1. Суроолорго жооп жазгыла:
- Бир туугандар кандай мамиледе экен?
 - Алар мектепке кантип даярданышты?
 - Алик билимге ынтызар бала экен ээ?
 - Аны эмнеден байкадыңар?

2. Сөздөрдө канча тамга, канча тыбыш бар? Жазгыла.

Үлгү: жай – 3 тамга, 3 тыбыш

дүкөн –

мектеп –

дептер –

камынды –

1 2 3

ж	а	й		
---	---	---	--	--

--	--	--	--	--	--	--

3. Сүрөттө эмнелерди көрүп турасыңар? Жазгыла. Сөздөр канча тамгадан куралган?

6-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
кеп	Атамдын кебин эсиме түшүрдүм.

2. Чекиттердин ордуна кашаадагы тамгаларды коюп жазгыла. Кандай сөздөр түзүлдү? Алардын маанилери бирдейби? Түшүндүргүлө.

и__ (з, л, т, й, ч, ш)

__ой (т, ж, к, т, с, ч)

3. Силер кантип мектепке даярдандыңар? Айтып бергиле.

7-сабак. Жат жазуу сабагы.

8-сабак. Тыбыштардын бөлүнүштөрү.

Тыбыштардын бардыгы эле бирдей болбойт. Алсак:

1. Айтканыбызда кээ бири тоскоолдукка учурабаса, айрымдары эрин, тиш, тил аркылуу тоскоолдукка учурайт.

а – тоскоолдукка учурабайт,

т – тил аркылуу тоскоолдукка учурайт.

2. Кээ бир тыбыштар жалаң үндөн жасалса, айрымдары үн менен шыбыштан жасалат. Ошондуктан, кээ бири созулса, айрымдары созулбайт.

а – жалаң үндөн жасалат, созулуп айтылат,

т – шыбыштын жардамы менен жасалат, созулбайт.

Ошондуктан, кыргыз тилиндеги тыбыштар үндүү жана үнсүз тыбыштар болуп эки топко бөлүнөт.

III

Алар дүкөнгө киришти. Анда сатуучу аялдан башка эч ким жок эле. «Дүкөнчү кайда болду экен?» – дегенсип, Алик элеңдеп эки жагын карады.

– Мага 3-класстын эне тилин математикасын бериңизчи, – деди Бекен. Сатуучу китептерди карай баштаганда Алик:

– Дүкөнчү кайда? – деди Бекенге шыбырап.

– Дүкөнчү ушул киши.

Сатуучу айтылган китептерди балдардын алдына коюп, Аликти кызыккандай карап турду.

– Эй, кичинекей бала, сен эмнеге келдиң?

- Китеп сатып алууга, – деди Алик.
- Сага кандай китеп керек?
- Эне тили, математика... – деп ал быйтыйган манжаларын санай баштады.

- ?** 1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

каармандар

окуя

окуя
болгон жер

- 2.** Табышмакты жандыргыла. Үндүү тыбыштардын астын бир, үнсүз тыбыштардын астын эки сызык менен сызгыла.

Кат-кат тону бар,
Ичи толо кени бар.

к...п

Өзү аппак жазылат,
Жер түбүнөн казылат.

б.р

- 3.** Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

9-сабак. Үндүү тыбыштар.

Сүйлөгөнүбүздө эч кандай тоскоолдукка учурабай чыккан тыбыштар *үндүү тыбыштар* болот.

Алар жалаң үндүн жардамы менен айтылат. Үндүү тыбыштарды созсок болот.

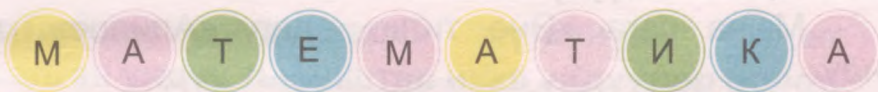
Кыргыз тилиндеги үндүү тыбыштар булар:
а, э (е), о, ө, у, ү, ы, и, аа, ээ, оо, өө, уу, үү.

1. Тексттен үндүү тыбыштар менен башталган беш сөздү көчүрүп жазгыла.

2. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө. Үндүү тыбыштардын астын сызгыла.

Сөз	Сүйлөм
<u>а</u> т	М <u>е</u> н <u>а</u> т <u>м</u> ини <u>п</u> , <u>к</u> ой <u>к</u> айта <u>р</u> ды <u>м</u> .

3. «Мектеп» темасында сөз оюнун уланткыла. Ким көп тапты? Мектеп – китеп – парта...

4. Ырды жаттагыла. Өзүңөр да мектеп, мугалим жөнүндөгү ырлардан таап жазгыла. Үндүү тыбыштарды белгилегиле.

Биз мектепке барабыз,
Терең билим алабыз.
Мектебибиз жөнүндө,
Ырдап көңүл ачабыз.

(Ж. Абдыкалыков)

Сүйлөгөнүбүздө үн менен шыбыштын жардамы менен жасалган тыбыштар *үнсүз тыбыштар* болот.

Аларды созо албайбыз.

Кыргыз тилиндеги үнсүз тыбыштар булар:

б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, ң, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.

IV

Аял күлүп жиберди да:

– Кайсы класста окуйсун? – деп кайрадан сурады.

– Биринчи класста.

«Дүкөнчү мени шылдыңдап жатат. Мага китеп бербейби? Биз кечигип деле келген жокпуз го», – деп ойлоду Алик. Аңгыча сатуучу:

– Мына сага «Эне тили», – деп, «Алиппе» китебин сунду.

– Бул – «Алиппе». Мага «Эне тили» керек.

Дүкөнчү каткырып күлүп жиберди да, анын «Алиппени» кайдан биле турганын жана атын сурап калды.

Ошондон кийин дайыма Бекен дүкөндөн китеп алганда, Алик да ээрчип келип жүрдү.

(К. Каимов)

1. Суроолорго жооп бергиле.
 - Сатуучу аял эмнеге күлдү?
 - Алик эмне үчүн «Эне тилди» сурады?
 - Сен 1-класска барарда кандай сезимдер болду эле? Эстечи.
2. Сүрөттө көргөнүңөрдү жазгыла. Үнсүз тыбыштардын астын сызгыла. Аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.

3. Тексттен үнсүз тыбыштар менен башталган 5 сөздү көчүрүп жазгыла.

4. Үнсүз тыбыштарды коюп жазгыла. Кандай сөздөр түзүлдү? Алардын маанилери бирдейби? Түшүндүргүлө.
а__ (т, л, ч, к, х, ш) __ол (б, к, м, п, с, т)

5. Макалдарды көчүрүп жазгыла. Маанисин чечмелегиле. Үндүү тыбыштардын астын бир, үнсүз тыбыштардын астын эки сызык менен сызгыла.

Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт.
Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат.
Билим кени – китеп, тарбия кени – мектеп.

11-сабак. Жат жазуу сабагы.

12-сабак. Ичке үндүүлөр.

Тилдин алга карай жүткүнүшү менен жасалган үндүү тыбыштар ичке үндүүлөр болот.
Алар: э, ээ, ө, өө, ү, үү, и.

ХАН-ДАРБЫЗ (Жомок)

1

Өткөн заманда бир өзүмчүл дарбыз болуптур. Ал бийликти аябай жакшы көрчү экен. Бир күнү ал жашылчаларга мындай дейт:

– Оо, менин шордуу досторум! Дыйкан бизди өстүрүп алып, базарга сатмак болду. Андан алган адамдар бырчалай туурап, жыргап жешет. Казанга салып кайнатат. Айнек идиштерге куюп, жер төлөгө камайт. Ошентип шорубуз катпасын десеңер качып кетели?!

- ?** 1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

- !** 2. Тексттен ичке үндүүлөр катышкан сөздөрдү көчүрүп жазгыла.
- 🏠** 3. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла. Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

13-сабак. Көнүгүү иштөө.

II

Муну уккан жашылчалардын үрөйлөрү учуп, эмне кылар айла таппай, дүрбөп калышты. Дүрбөгөндөрдүн ичинен коон минтип сурады.

– Аның чын болсо, кантип аман калабыз? Кайда качабыз? Бизди ким багат?

Ойлогон ою ордунан чыгып, кара өзгөй дарбыз ичинен жымындады да:

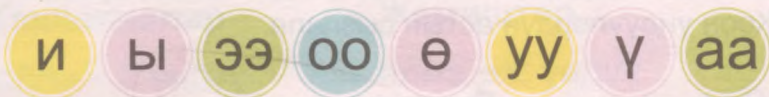
– Аман калуунун жарасы жеңил. Мени хандыкка көтөрсөңөр, силерди кулак угуп, көз көрбөгөн ээн жерге ээрчитип кетем. Мына бул алтындай баш аман турса, өзүм эле кор кылбай багып аламын! – деп убада берди. Жашылчалар ага ишенип калышты.

1. Каармандардын сапаттары боюнча кластер түзүлө.
Ичке үндүүлөр барбы? Атагыла.

2. Ичке үндүүлөрдү таап, алар менен башталган сөздөрдү жазгыла. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

3. Эгерде силер бир элдин ханы болсоңор, эмне кылат элеңер?
Жомок түзүп жазгыла. Ичке үндүүлөрдү белгилегиле.

14-сабак. Жоон үндүүлөр.

Тилдин артка карай жыйрылышы менен жасалган үндүү тыбыштар жоон үндүүлөр болот.

Алар: а, аа, о, оо, у, уу, ы.

III

Бирин-бири жетелешип, жалбыракка жашынып, дыйкандан качып кетишти. Белес-белес белдерден ашып, өзөн-өзөн сууларды кечишти. Акыры өздөрү кыялданган кулак угуп, көз көрбөгөн ээн жерге жетишти.

Дарбызды хандыкка көтөрүшүп, куунак күндөр келди. Хан-Дарбыз өз бийлигин күчтөп алгыча жашылчалардын ою менен болду. Кареги менен тегеренди. Бирок тойдун да эртеси болот деген тура. Баягы ак көңүл, боорукер, элпек көрүнгөн Хан-Дарбыз эми ач көз, кара өзгөй, каардуу хан болуп чыга келди. Башында күнөстүү, сууга кенен жерге отурукташкан жашылчалар таштак жерге көчүрүлдү. Ал жер-

лерди хан өзү ээледі. Көзүнө эмне жакшы көрүнсө, ошону алды, эмне, даамдуу болсо, ошону шимирди, Бат эле чандая, семирп, эки бети салаңдап чыкты,

? 1. Суроолорго жооп жазгыла.

1. Жашылчалар эмне себептен качышты?
2. Алар кандай жерге келишти?
3. Эмне үчүн Хан-Дарбыз алгач жашылчалардын ою менен болду?
4. Хан-Дарбыз кандай өзгөрдү? Эмне үчүн?

2. Тексттеги сөздөрдөн беш сөз тандап алып, сүйлөм түзгүлө. Жоон үндүүлөрдүн астын сызгыла.

Сөз	Сүйлөм
<u>суу</u>	Өсүмдүктөр <u>суу</u> менен <u>а</u> <u>зы</u> <u>к</u> <u>т</u> <u>а</u> <u>н</u> <u>а</u> <u>т</u> .

3. Жоон жана ичке үндүүлөр боюнча китепче жасагыла. Ага ырларды, табышмактарды жазгыла. Сүрөт тартып кооздогула.

15-сабак. Көнүгүү иштөө.

IV

Жеп-ичкени аз көрүнүп, ач көздүк арааны ачылды. Башка жашылчаларга тамчы суу бергиси келбеди.

– Эй, дарбыз! «Хан көтөрсөңөр эле силерди өзүм багып алам», - деген убаданды качан аткарасың?! – деди тамыры кургап, эркинче өсө албай чаңкап турган ачуулуу пияз.

– Менин жанымды кейитип, денемди жеп жаткан чечке куртту алып таштачы? – деп жалдырады картөшкө.

– Суу, суу, бир тамчы суу берип койчу! Өзөгүм катып, куурап баратам, – деди бадыраң ыйламсырап.

– Дарбызга ишенип, боорукер дыйкандан качып келген бизге да чала болду көрүнөт. Эми күнгө күйүп, тукум курут болобузбу? – деп үшкүрүндү коон.

1. Жашылча, жемиштерди эки сапка бөлүп жазгыла. Алар кайда, кантип өсүшөт? Айтып бергиле. Үндүү тыбыштарды санагыла.

Жашылчалар	Жемиштер
сабиз – 2 үндүү	алма – 2 үндүү

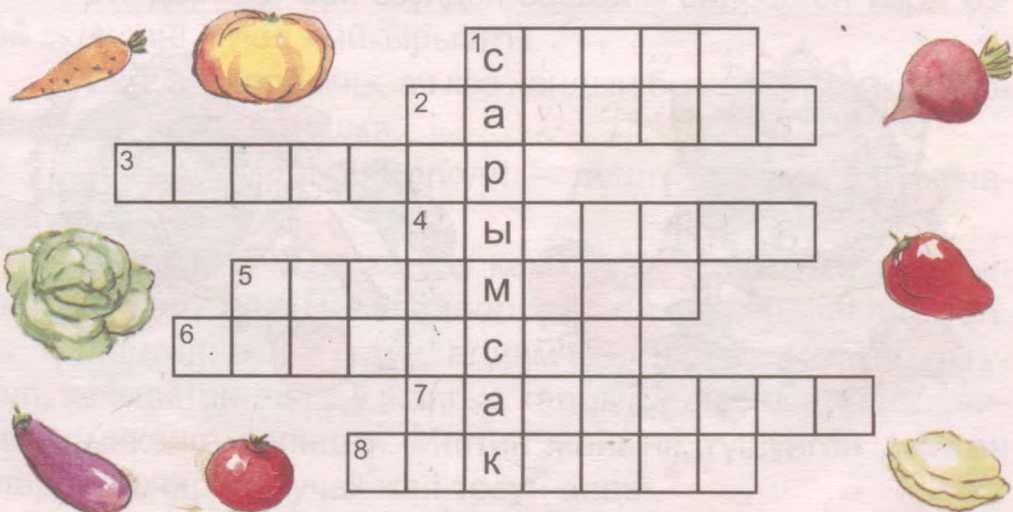

2. Тексттеги сөздөрдөн эки сапка 5-10дон сөз бөлүп жазгыла.

Жоон үндүүлөр катышкан сөздөр	Ичке үндүүлөр катышкан сөздөр
Дарбыз, хан, ...	Чөлгө, дүрбөп, ...

3. Кроссвордду толтургула. Өзүңөр да жемиштер, өсүмдүктөр тууралуу кроссворддорду түзгүлө.

Үндүү тыбыштар кыска жана созулма болуп бөлүнүшөт.

Кыска үндүүлөр булар: а, э, о, ө, у, ү, ы, и.

Созулма үндүүлөр булар:

аа, ээ, оо, өө, уу, үү.

Мисалы: *сам-саат, бор-боор, эр-ээр ж.б.*

V

Аларды табалагысы келген Хан-Дарбыз тең ортого тактысын койдуруп, ага отурду да, көкүрөгүн көтөрүп:

– Ээй, мээси жоктор! Чуулдабай тынчтанып угуп алгыла! Силерди багыш үчүн кетмен чаап, арык казыш керек. Куртуңарды терип, дары чачыш керек. Түбүңөрдү жумшартып, чөбүңөрдү отош керек. Ошонун бардыгын кара жумуш деп коёт. А кара жумушту ким жасайт? Дыйкан жасайт. Өзүңөр шайлаган мени Хан-Дарбыз дейт. Мындан ары ар кимиңер өзүңөрдүн жаныңарды өзүңөр багасыңар!

Эгерде кимде-ким ушундай суроолорду берип, тынчымды алса, ошол замат башын кыя чабам! – деп каарданды.

1. Тексттен кыска жана созулма үндүүлөр катышкан сөздөрдөн эки сапка 5тен бөлүп жазгыла.

Кыска үндүүлөр	Созулма үндүүлөр
тактысын, ...	чуулдабай, ...

2. Эмнени байкадыңар? Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Жак-жаак, тан-таан, мара-маара, сулу-сулуу.

3. Кашаадагы үндүү тыбыштарды коюп жазгыла.
Кандай сөздөр пайда болду?

__к (э,ээ)

__к (у,уу)

с__т (а, аа)

т__р (а, аа)

т__к (о, оо)

ч__р (о,оо)

к__п (ө,өө)

ж__р (э,ээ)

ж__рде (э,ээ)

с__л__ (у, уу)

17-сабак. Көнүгүү иштөө.

VI

Муну уккан жашылчалардын денелери дүркүрөдү. Ач көз хандын эки жүздүүлүгүнө жийиркеништи. Анан муштумдарын түйүп:

– Эй, дарбыз! Сен өзүңдөн башканы ойлобогон кара өзгөй экенсиң! – деп кыйкырышты.

– Сендей алдамчы, ач көз хандын бизге кереги жок, жоголгон! – деди картошка.

– Туура, туура! Жоголгон! – дешти калган жашылчалар да.

– Достор! Ач көз ханды какыраган чөлгө алып барып таштап коёлу, өз энчисин ошол жерден алсын! – деди коон.

Ошентип, эки жүздүү, алдамчы дарбыз хандыктан түшүп, какыраган чөлдө жалгыз калды. Жашылчалар ээрчишип дыйканга келишти. Иштин жайына түшүнгөн дыйкан аларды кечирип, кучак жая тосуп алды.

(А. Карымшаков)

? 1. Суруолорго жооп жазгыла.

1. «Кара жумуш» деп Хан-Дарбыз эмнени айтып жатат?
2. Жашылчалар эмнеден коркушту?
3. Дарбыз эмне үчүн какыраган талаада деле өсөт экен?
4. Дыйкан жашылчаларды кандай тосуп алды? Эмне үчүн?
5. Жомоктогу дарбыз менен силер жеп жүргөн дарбызды салыштыргылачы?

✍ 2. Текстти толуктап көчүргүлө.

Ошентип, ____ алдамчы дарбыз хандыктан түшүп, какыраган ____ жалгыз калды. Жашылчалар ____ дыйканга келишти. Иштин жайына түшүнгөн ____ аларды кечирип, кучак жая ____.

(ээрчишип, эки жүздүү, дыйкан, тосуп алды, чөлдө)

!! 3. Табышмактарды жандыргыла. Үндүү тыбыштардын астын сызгыла. Алар кандай үндүүлөр?

Үйдүн ичи кыпкызыл,
Кар үстүнө мал сойгондой.
Сырты болсо түркүм жашыл,
Тукаба жаап койгондой.

Чылбыры бар, жүгөнү жок,
Жетелеп адам жүргөнү жок.
Эти семиз, сөөгү жок,
Териси калың, жүнү жок.

(д....з)

(к..н)

🏠 4. Кыска жана созулма үндүүлөрдү катыштырып жашылча-жемиштер жөнүндө китепче жасагыла. Алардын сүрөтүн тарткыла. Табышмак, ырлардан жазгыла.

1. Күзгү. 2. Мен сыймыктанам.
3. Манастын Таласка көчүп келиши.

Келгиле, сүйлөшөлү:

1. Кыргызстандын кайсы жерлеринде болгонсуңар?
2. Өзүңөрдүн элиңер, жериңер менен сыймыктанасыңарбы?
3. Кыргызстандын атрибуттарын айырмалай аласыңарбы?
4. Кыргыздын улуттук кийимдери жөнүндө эмнелерди билесиңер?
5. Кыргыздын кандай каада-салттарын көрдүңөр эле?
6. Кыргыз элинин кайсы улуттук тамак-ашын жакшы көрөсүңөр?
7. Кыргыз элинен чыккан кандай атактуу адамдарды билесиңер?

Угуу тексти: Пайдалуу белек.

Үнсүз тыбыштар жумшак жана каткалаң болуп бөлүнүшөт.

Жумшак үнсүздөр үн менен шыбыштын жардамы менен жасалат.

Алар: б, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, ң, р.

КҮЗГҮ

I

– Тигине, Ысык-Көл чалкалап жатат, – деди чоң энеси колун шилтеп. Алийса көзүн балбылдатып, кирпичин ирмебей алды жакты тиктеди. Ысык-Көлдүн «чалкалап жатканы» анын көзүнө көрүнбөдү.

– Чоң эне, мен Ысык-Көлдү көрбөй жатам. Кай жерде турат? Чоң энеси шыпшынып алды:

– Тигил эмне, көпкөк болуп жатпайбы кубулжуп... Алийса Ысык-Көлдү таптакыр көрө элек болчу. Ысык-Көл жөнүндө көп эле уккан. Ысык-Көл сонун... Эртең менен агарып, кечинде кызарып турат. Толкун жүрөт Ысык-Көлдөн, ачууланат Ысык-Көл, ойнойт Ысык-Көл. Эми ошол Ысык-Көлдүн жанында, турду Алийса. Көл акырын чайпала кыймылдап, жыңайлак бала басып бараткандай шырпылдайт. Бирде анын ушул шырпылдаганы энесинин шыбыраганындай угулуп кетти кулагына. Көлгө колун салды, энесинин койнундай жыпжылуу экен!

1. Тексттен каалаган үч сүйлөмдү алып жазгыла.
Сүйлөмдөрдөгү жумшак үнсүздөрдүн астын сызгыла.

2. Сүрөттөн көргөнүңөрдү айткыла. Аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.
Кайсы сүрөт ашыкча? Эмне үчүн?

3. Жумшак үнсүздөрдү тапкыла. Алар катышкан сөздөрдү жазгыла. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
<u>б</u> ал	Тоо <u>б</u> алы <u>д</u> ен соолукка пай <u>д</u> алуу.

4. Жаңылмачты жатка айткыла. Жумшак үнсүздөр канча?

Көл көпкөкпү,
Көк көпкөкпү?
Көл да, көк да көк эмес,
Көпкөк көк чөппү?

5. Сүрөттөрдү көргөндө эмнени ойлодуңар? Жазгыла.
Жумшак үнсүздөрдү атагыла.

Каткалаң үнсүздөр жалаң шыбыштын жардамы менен жасалат.

Алар: к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.

II

Эмеле көпкөк болуп турган көл заматта апаппак болду. Бети толтура күн болуп чачырап, чагылышты. Учукыйырына көз жетпей, асман каякта, көл каякта экени билинбейт. Анын жээгине эмеле келишкен Алийса менен чоң энеси да көл болуп кубулуп турушту. Алийса көзүн жуумп безеленип жиберди:

– Энеке... энеке, мен кызык болуп кеттим.

– Асманды кара... асманды карачы.

Асманда, бийик булуттун үстүндө самолёт учуп баратыптыр.

– Эми көлдүн түбүн кара, – деди чоң энеси.

Ошол самолёт көлдүн түбүндө учуп баратыптыр, караса. Көлдүн түбүндө булут да сүзүп, ак чардактар учуп жүрөт. Көлдүн түбүнөн дагы бир күн тийип туруптур. Көлдүн тереңинен дагы бир кыз тиктеп туруптур. Ал Алийса экен, жанында чоң энеси менен!

– Энеке... Энеке! Ысык-Көл – күзгү... Кимдин күзгүсү?

1. Суроолорго жооп жазгыла:

1. Эмне үчүн көпкөк көл аппак болуп кубулду?
2. Алийса эмнени байкады?
3. Ысык-Көлдү эмне үчүн күзгү деп аташты?

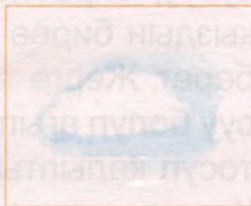
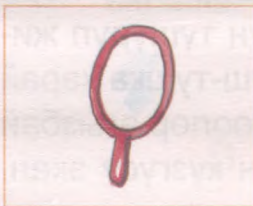
2. Каткалаң үнсүздөрдү таап, алар катышкан сөздөрдү жазгыла. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
тоолор	Кыргызстанда тоолор абдан көп.

3. Сүрөттөн көргөнүңөрдү айткыла. Аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.

4. Табышмакты жандыргыла. Жумшак үнсүздөрдүн астын бир, каткалаң үнсүздөрдүн астын эки сызгыла.

Жалтырайт, көңүлдү бөлөм,
Карасам, өзүмдү көрөм.

(к...ү)

5. Кайсы сүйлөм ашыкча? Жазгыла. Жумшак жана каткалаң үнсүздөрдү айтып бергиле.

- Энеке, асманды карачы.
- Энеке, көлдүн түбүн карачы.
- Энеке, көлгө түшкүм келип жатат.
- Мен кызыктай болуп кеттим.
- Көл кимдин күзгүсү?

Үнсүз тыбыштар *түгөйлүү* жана *түгөйсүз* болуп да бөлүнүшөт.

Айтылышы жана угулушу боюнча бири-бирине өтө жакын тыбыштар *түгөйлүү үнсүздөр* болушат.

Алар: б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с.

III

– Ысык-Көл – баарыбыздын күзгүбүз... баарыбызга күзгү. Илгери... илгери пери кыздар жашаган бул жерде. Канаттары жалтылдап, булутка жуунуп учуп жүрүшчү. Бирөөнөн бирөө сулуу, бирөөнөн бирөө акылдуу болушкан. Бир күнү пери кыздын бирөө учуп баратып, колунан күзгүсүн түшүрүп жиберет. Жерге түшкөн күзгү көлкүлдөп эрип, туш-тушка карай суу болуп агып жөнөйт. Ошондо кыркалекей тоолор агызбай тосуп калыптыр. Ысык-Көл ошо пери кыздын күзгүсү экен. Карачы, кандай таптаза күзгү!

– Пери кыздар кайда, чоң эне?

– Көлдүн түбүндө, эң тереңинде жашайт алар. Түнүчүн-

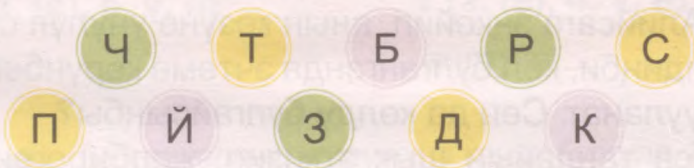
дө, айдын жарыгында көлдүн үстүнө сүзүп чыгышат. Көлдүн жээгине олтуруп алышып, узун чачтарын таранышып, созолонуп ырдашат. Көлдүн түбүндө... Эң тереңинде шаар бар.
– Мага көргөзчү! Көргөзөсүңбү?

1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

2. Үнсүздөрдүн түгөйлөрүн тапкыла. Аларга мисалдарды айткыла.

3. Тексттен түгөйлүү үнсүздөр катышкан сөздөрдү таап жазгыла. Калганын өзүңөр толтургула.

б-п	г-к	д-т	ж-ш	з-с	в-ф
бул	күзгү				
пери	кыз				

4. Чоң эненин жомогун өз сөзүңөр менен айтып бергиле. Ысык-Көл жөнүндө дагы кандай уламыштарды билесиңер?

5. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла. Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме түзгүлө.

Кыргыз тилиндеги к, г, ж тамгалары бирде жоо-
ноюп, бирде ичкерип экиден тыбышты билдирет.

Мисалы: кыз – күз, кайык – күчүк,
ага – өгөө, тоголок – тегерек,
жоро – жорж, жылдыз – жанна.

IV

Көл шаркырап чуркап келип, топтомолук бирдемени ыргытып жиберди. Ал топтомолук аябай жаман топ экен. Чоң эне тигил топту аңгекке алпарып көөмп салды. Анан жолду катар кобурай берди.

– Жарыктык көл... Күзгүдөй болгон айланайын... Күзгүнү таза кармашпайбы... Күзгүнү кирдетип, бирдемелерди таш-ташат. – Алийсага эңкейип, анын көзүнө үңүлүп сурады:

– Билдиңби, көл булганганда эчтеме көрүнбөй коёт. Көл ошого ачууланат. Сен да көлдү булгайсыңбы?

Алийса тандайын шык эткизип, желбиреген бантигин кармалады.

– Жок!

1. Суроолорго жооп жазгыла.

- Көл эмне үчүн жана кантип ачууланды?
- Ал эми чоң эне неге нааразы болду?
- Силер керемет Ысык-Көлүбүзгө кандай мамиле жасайсыңар?

2. Сүрөттү көргөндө эмнелерди ойлодуңар? Айтып бергиле.

3. Ичке үндүүлөр менен келген к,г тамгаларын өзүнчө, жоон үндүүлөр менен келгенин өзүнчө бөлүп жазгыла.

к (а, о, у, ы)	г (а, о, у, ы)
<u>к</u> ара май,...	бул <u>г</u> анган,...
к (э, (е), ө, ү, и)	г (э, (е), ө, ү, и)
<u>к</u> өл,...	аң <u>г</u> екке,...

4. Окугула. Тыбыштардын угулушуна көңүл бургула. Эмнени байкадыңар?

көз-каз

күзгү-кагаз

калем-килем

куурчак-көпөлөк

гүл-гана

Гүлнур-Гапар

агарат-көгөрөт

тоголок-тегерек

5. Булар эмнелер? Алар жөнүндө чакан аңгеме жазгыла.

V

Кечинде ал бантигин апакай жууду. Бети-колун да кайра-кайра жууду. Эртең татынакай болуп алып көлгө барат. Балким пери кыздарга жолугат, же көлдүн түбүндөгү шаарды керет. Таза күзгүдөй көлдөн баары көрүнөт турбайбы.

Чын эле Алийса түнүчүндө ак кууга окшоп, ай-жылдыздарга учуп баратыптыр. Алдында күзгүдөй чалкалап, көгөргөн көл жатыптыр. Жээгинде дарактары өскөн, кыркалекей шаары бар сонун күзгү экен Ысык-Көл...

(Ш. Садыбакасов)

1. Тексттен эмнени үйрөндүңөр? Жазгыла.

1) 2) 3)

2. Окугула. Тыбыштардын угулушуна көңүл бургула.
Эмнени байкадыңар?

жаман – жигули жээк – журнал Жоро – Жорж

3. «К», «Г», «Ж» тамгалары боюнча сөз оюнун уланткыла.
Ким көп тапты?

Кийим- көйнөк- калпак-...

Гүл- жоогазын- кызгалдак-...

Жылан-жолборс-жылкы-...

4. Ушул чынбы? Силер да калп айтып көргүлөчү.

Акулага жеткирбей,
Суудан ылдам сүзөм мен.
Кечкенимде Ысык-Көл,
Келет араң тиземден.

(Б. Асаналиев)

5. Алийсанын түшүн сүрөт менен тарткыла. Жомок түзүп жазгыла. Силер кандай түштөрдү көрөсүңөр?

24-сабак. Ичкертүү (ь) жана ажыратуу (ъ) белгилери.

**Кыргыз тилиндеги ь жана ъ белгилери ты-
бышсыз тамгалар болуп саналат.**

Аларды айтканда өзүнчө тыбыш угулбайт.

Мисалы: медаль, коньки, съезд, подъезд.

Мен сыймыктанам

Ажайып кооз жерибиз менен.

Ыйык эне тилибиз менен.

Баатыр Манас атабыз менен.

Ак калпактуу Ала-Тообуз менен.

Суйкайган Ысык-Көлүбүз менен.

Желбиреген кызыл туубуз менен.

Өзгөчөлөнгөн гербибиз менен.

Түгөнбөс кен байлыктарыбыз менен.

Көрктүү улуттук кийимибиз менен.

Баа жеткис каада-салтыбыз менен.

Кызыктуу улуттук оюндарыбыз менен.

Даамдуу тамак-ашыбыз менен.

Керемет аспаптарыбыз менен.

(Өзүңөр уланткыла)

- !! 1. Сүрөт боюнча аңгеме түзгүлө. Темасын койгула.

- 2. Сүрөттөн көргөнүңөрдү жазгыла. Канча тамга, канча тыбыштан куралган? Аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.

3. Сүрөттөгү заттар кандай кен байлыктардан? Айтып бергиле.

4. Ата-энелердин жардамы менен Кыргызстандын шаарларына арналган календарь жасагыла. Күндөрдү белгилегиле.

Мисалы:

январь – Бишкек, февраль – Ош, март – Нарын ж.б.

25-сабак. Орус тилинен кирген сөздөр.

Айрым сөздөр кыргыз тилине орус тили аркылуу кирген. В, ф, х, ц, щ тамгалары орус тилинен кирген сөздөрдө кездешет.

1. Сүрөттөн көргөнүңөрдү жазгыла. Канча тамга, канча тыбыштан куралган? Аларга сүйлөмдөрдү түзгүлө.

2. Атрибуттар деген эмне? Алар жөнүндө эмнелерди билесиңер?
Булар кайсы тилден кирген сөздөр?

3. Тилибизге орус тилинен кирген сөздөрдөн 10ду жазгыла.

4. Сүрөт боюнча аңгеме түзгүлө.

5. «Эне тилим – кыргыз тил» деген темада чакан дилбаян жазгыла.

26-сабак. Йоттошкон тамгалар.

Кыргыз тилинде 4 йоттошкон тамга бар. Алар эки тыбыштан куралат жана эки тыбыштын ордуна жазылат:

$\begin{matrix} \swarrow & \text{й} \\ \text{е} & \searrow \\ & \text{э} \end{matrix}$
 $\begin{matrix} \swarrow & \text{й} \\ \text{ё} & \searrow \\ & \text{о} \end{matrix}$
 $\begin{matrix} \swarrow & \text{й} \\ \text{ю} & \searrow \\ & \text{у} \end{matrix}$
 $\begin{matrix} \swarrow & \text{й} \\ \text{я} & \searrow \\ & \text{а} \end{matrix}$

1. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

К О Н С Т И Т У Ц И Я

2. Кайсы оюнду көрдүң эле? Айтып берчи.

3. Сөздөрдү тууралап көчүрүп жазгыла.

Кыйак, тайак, аяк, аяк кап, куйушкан, куйун, чойулчаак, чойун, самолйот, вертолийот, койон, аяз ата, пийаз, чийэт, ийэт, кыргызэк.

Үлгү: кыйак — кыяк, ...

4. Уйкаш сөздөрдүн жардамы менен ыр саптарын курап көргүлөчү.

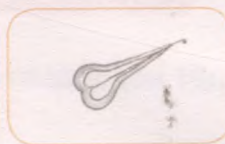
Соёт, чоёт, тоёт, коёт, киет, иет, тиет.

5. Сүрөт боюнча сүйлөмдөрдү түзгүлө. Йоттошкон тамгалар катышкан сөздөрдүн астын сызгыла.

28-сабак. Кайталоо.

1. Булар жөнүндө эмнелерди билесиңер? Айтып бергиле.

2. Кайсы каада-салтты көрдүңөр эле? Ал кандай өткөн? Текстти өзүңөр толуктап, улантып жазгыла.

Кыргыз эли байыркы элдерден. Элибиз каада-салттарга абдан бай. Мен ____ деген салтка катышкам. Анда ____

3. Бул тамак-аштар кантип даярдалат, билесиңерби? Силер үйдөн апаңарга кайсы тамакты даярдаганга жардам бере-сиңер?

беш
бармак

чучук

боорсок

быжы

кымыз

айран

4. Кайсы сөздөр ашыкча? Эмне үчүн?

Калпак, тебетей, элечек, самоор, шөкүлө, үкү топу, жоолук, чепкен, ичик, тон, белдемчи, сандык, чыптама.

5. Улуттук акчаларыбызда кимдердин сүрөттөрү тартылган? Алар Кыргызстанга кандай эмгек сиңиришкен?

29-сабак. Дилбаян жазуу.

30-сабак. Катанын үстүндө иштөө.

31-сабак. Чейректик кайталоо.

ПОЕЗД

Келди поезд күшүлдөп,
Чымырканып күч үрөп.

Вагондорун карадык,
Канча экенин санадык.

Энтигери эп экен,
Эч кеми жок элүү экен.

Ар биринде жүгү бар,
Алар эмне, билип ал:

Курулушка-карагай,
Асфальт үчүн – кара май.

Кээ биринде – таш, темир,
Кээ биринде – таш көмүр.

Жаңы чыккан КАМАЗдар,
Түрмөк, түрмөк кагаз бар.

Тракторлор каз таман,
Кран - мойну каркайган.

Цемент, шагыл, куму бар,
Мүшөк-мүшөк уну бар.

Кана, сен айт калганын,
Кандай жүктөр бар дагы?

(Б. Асаналиев)

1. Алгач текстти окуп чыккыла.
2. Андан соң текстти дептериңерге көчүрүп жазгыла.
3. Асты сызылган сөздөрдө канча тамга, канча тыбыш бар?
4. Ал сөздөрдөгү үндүү тыбыштардын астын бир сызык менен сызгыла.
5. Ал эми үнсүз тыбыштардын астын эки сызык менен сызгыла.
6. Тексттен ичке үндүүлөр катышкан үч сөздү таап жазгыла. Ичке үндүүлөрдү белгилегиле.
7. Тексттен жоон үндүүлөр катышкан үч сөздү таап жазгыла. Жоон үндүүлөрдү белгилегиле.
8. Тексттен кыска үндүүлөр катышкан үч сөздү жазгыла. Кыска үндүүлөрдү белгилегиле.
9. Тексттеги созулма үндүүлөр катышкан бардык сөздөрдү жазгыла.
10. Тексттен жумшак үнсүздөр катышкан үч сөздү жазгыла. Жумшак үнсүздөрдү белгилегиле.
11. Тексттен каткалаң үнсүздөр катышкан үч сөздү жазгыла. Каткалаң үнсүздөрдү белгилегиле.
12. Текстте ь, ъ белгилери катышкан сөздөр барбы?
13. Түгөйлүү үнсүздөр катышкан сөздөрдөн түгөй түзүп жазгыла. Түгөйлүү үнсүздөрдү белгилегиле.
14. Тексттеги йоттошкон тамгалар катышкан сөздөрдү жазгыла. Өзүңөр дагы мисал келтиргиле.
15. Тексттеги орус тилинен кирген сөздөр кайсылар? Аларды тексттен таап, астын сызгыла.

II ЧЕЙРЕК

32-сабак. Кыргыз алфавити жана тамгалардын аталышы.

Кыргыз алфавитинде 36 тамга бар. Алар:

Аа (а)	Бб (бе)	Вв (ве)	Гг (ге)	Дд (де)
Ее (йе)	Ёё (йо)	Жж (же)	Зз (зе)	Ии (и)
Йй (ий)	Кк (ка)	Лл (эл)	Мм (эм)	Нн (эн)
ң (эң)	Оо (о)	Өө (ө)	Пп (пе)	Рр (эр)
Сс (эс)	Тт (те)	Уу (у)	Үү (ү)	Фф (эф)
Хх (ха)	Цц (це)	Чч (ча)	Шш (ша)	Щщ (ща)
ь (ичкертүү белгиси)	Ыы (ы)	Ъ (ажыратуу белгиси)		
Ээ (э)	Юю (йу)	Яя (йа)		

МАНАСТЫН ТАЛАСКА КӨЧҮП КЕЛИШИ

I

Катагандын Кошою Манаска караан болуп, кырк үйлүүнү жай баракат көчүрүп, киндик каны тамган Ала-Тоого келе жатышты. Катар-катар ашууларды ашып, Иленин башындагы Үч-Аралга жетип өргүмөк болушту. Чоң

Илени кыдырып, каркылдаган каргасы, куркулдаган кузгуну жок Сары-Өзөндү тандашты. Сары-Өзөн – түзүндө кулан ойногон, аттын буту баса элек, алмасы бышып көң болгон, жаңгагы кулап сай болгон жер бейиши экен.

Алар Үйүрмөнүн сазына үч күн жыйын курушту.

- ?** 1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

каармандар

окуя

окуя
болгон жер

- !!** 2. Тексттен Сары-Өзөндү, Таласты сүрөттөгөн сүйлөмдөрдү тапкыла.

3. Классташ балдардын аттарын өзүнчө, кыздардын аттарын өзүнчө алфавитке салып тизме жазгыла.

4. Алфавит боюнча тексттен тиешелүү сөздөрдү таап жазгыла.

а – акылман, ...

и – Иленин, ...

б – болуп, ...

к – көчүрүп, ...

д – душмандан, ...

м – Манаска, ...

ж – Жакыптын, ...

5. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.

Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

33-сабак. Баш жана кичине тамгалар.

Алфавиттеги тамгалар жазылышына карай *баш тамга* жана *кичине тамга* болуп бөлүнүшөт.

Баш тамга менен энчилүү аттар жана ар бир жаңы сүйлөмдүн биринчи тамгасы жазылат.

Энчилүү аттарга адам, жаныбар, шаар-кыштактардын жана башкалардын аттары кирет.

Баш тамгаларга уланып жазылган калган тамгалар *кичине тамгалар* болушат.

II

Акылман Кошой дилиндеги сөздү айтты:

– Алышар душман, басташар жоо көп. Азган-тозгон кыргызга Манасты кан көтөрүп аламы. Кабыланым Манас, кырк уруу кыргыздын касиеттүү уулу болуп, кас душмандан Ата Журтунду сакта. Эгер бирөө кол салса, ажалым жетип өлбөсөм, туундун түбүндө туруп берем!

Ушу Сары-Өзөндүн аягы – атактуу Кең-Кол, чоң Талас. Таласты жердеп чеп кылып, душмандын келер жолун таштан бек кылып, эл-журтуңду кастарлап күтүп ал, балам!

? 1. Суроолорго жооп бергиле.

- Манас деген ким?
- Манас эли менен каяктан келе жаткан? Эмне үчүн?
- Кошой Манаска эмне деп акыл айтты?
- Манас элине кандай кызмат кылган?

✍ 2. Текстте баш тамга менен жазылган сөздөрдү дептериңерге көчүрүп жазгыла. Энчилүү атты жазган баш тамганы бир сызык, сүйлөмдүн башына келгенин эки сызык менен белгилегиле.

🏠 3. «Пайдалуу белек» угуу тексти боюнча баяндама жазгыла.

34-сабак. Көнүгүү иштөө.

III

Коштошуп, Кошой Ат-Башыга кетти. Акбалта нойгуттарга, Сары-Колго кетти. Үч кандын эрендери бөлүнүп, кырк үйлүү Таласты бет алып көчүштү.

Жылгындуу Кең-Кол, кең Талас жер соорусу экен. Дүкүйгөн токой-талында маралы маңкайып, куланы куюндап оюн салат. Мунардай чынарында улардай чымчыктары сайрайт. Жоон аркандай жыландары ийрилип, тунук булагы жылаажын кагып жылжып агат. Айлана-тегереги жылгаланып, будурдан бугу, адырдан аркар куюлат. Улуу тоодон бүткөн чепке окшойт. Манастын жүзү күндөй жаркыйт. Ата конушу кең Таласка көңүлү чалкып, болкулдап өзүнө сыйбай турду.

«Айкөл Манас» (К. Мамбетакунов)

1. Тексттеги каармандар кайсы жерлерге барып конушту? Сүйлөм түзүп жазгыла. Баш тамгалардын астын сызгыла.

2. Макалдарды окуп, көчүрүп жазгыла. Эстеп калгыла.
Эр жигит эл четинде, жоо бетинде.
Эр – элдин көркү, токой – жердин көркү.
Ат тойгон жерине качат, азамат туулган жерине шашат.

3. «Манас» эпосунан үзүндү жазып, жаттагыла. «Манасчылар» сынагына даярдангыла.

35-сабак. Жат жазуу сабагы.

1. Улуу жазуучунун өрнөгү. 2. Алгачкы эмгек акым.
3. Ушул жер силерге Мекен болот.

Келгиле, сүйлөшөлү:

1. Чыңгыз Айтматов кыргыз элине кандай эмгек сиңирген?
2. Анын чыгармалары эмне үчүн дүйнөгө тараган деп ойлойсуңар?
3. Силердин үйдө анын кандай китептери бар? Аларды окугансыңарбы?
4. Чыгарма жазыш үчүн кыргыз тилин кандай билиш керек?
5. Силер чыгарма жазып көрдүңөр беле?
6. Ч. Айтматовдун чыгармаларынан тартылган кандай кинолорду көргөнсүңөр?
7. Ч. Айтматовдой чыгарма жазган дагы кандай жазуучуларды билесиңер?

Угуу тексти: Шекер айылы.

Сөздөгү тыбыштар ыргак-ыргагы менен муунга бөлүнүп айтылат.

Жалаң үндүү тыбыштан турган, же үндүү тыбыш менен аяктаган муун *ачык муун* болот.

Мисалы: суу

● ● ●

а-та

● - ● ●

э-не

● - ● ●

ке-ме

● ● - ● ●

УЛУУ ЖАЗУУЧУНУН ӨРНӨГҮ

I

Бүтүндөй түрк дүйнөсүнүн үмүт-тилегинен жаралган жана ошол элдердин сыймыгы, мактанычы, көтөрүп жүрөр туусун тиреп турар түркүгү болгон Чыңгыз агайыбыз тууралуу айта берсек сөз көп. Жаза берсек, барак чак келбейт. Ушундай инсанды дүйнөгө жараткан кыргыз топурагына кайра-кайра таазим кыласың. Ушундай уулду өстүргөн кыргыз элине ыраазы болосуң. Мындай улуу адамдардын өмүрүнүн ар бир мүнөтү, кеп-сөзүнүн ар бир ыргагы, баскан-турганынын ар бир кадамы – кийинки муундар үчүн өрнөк, үлгү.

1. Суроолорго жооп бергиле:
- Тексттин автору ким?
 - Ал Чыңгыз Айтматовду кандай адам деп мүнөздөптүр?
 - «Акыл-оошот, ырыс жугушат» деген макалдын мааниси кандай?
2. Тексттин 3-4-сүйлөмдөрүн муунга ажыратып көчүрүп жазгыла. Ар бир сөздө канча муун бар экен? Ачык муундардын астын сызгыла.
3. Сөздөрдү муундарга ажыраткыла. Ачык муундарды белгилегиле. Муундун схемасын чийгиле. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

үмүтү

тилеги

сыймыгы

туусу

4. Тексттеги сүрөт боюнча сүйлөмдөрдү түзгүлө. Аларды муунга ажыраткыла. Схемасын чийгиле.

37-сабак. Жабык муун.

Үндүү тыбыш менен башталып, үнсүз тыбыш менен аяктаган муун **жабык муун** болот.

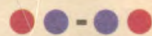
Мисалы: эт

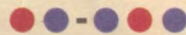
уул

ал-ма

ой-чул

II

Өркөнү өскөн элдер мындай туу тутар адамдарынын өмүрүнөн эбегейсиз чоң таалим-тарбия берет күчтү таап чыгат. Жер астындагы кендер, чийки заттар түгөнөт. Бирок Чыңгыз агайга окшогон өмүр үзүмү үлгү болор кишилерден алган таалим түгөнбөйт. Улам жакшы нерселерди калпып алып отурган сайын, дагы жакшы нерселери, дагы терең жактары чыга берет.

1. Эмне үчүн буларды кыргыз тилин сүйүшкөн жана абдан жакшы билишкен деп айтабыз? Ушулардай болуу үчүн эмне кылуу керек?

2. Тексттеги үчүнчү сүйлөмдү муунга ажыратып жазгыла. Ар бир сөздө канча муун бар? Жабык муундардын астын сызгыла.

3. Тексттен таблицкага туура келүүчү бештен сөз жазгыла.

Ачык муундуу сөз	Жабык муундуу сөз
ө-мүр,...	эл-дер,...

4. Аңгеме түзгүлө.

5. Сөздөрдү муундарга ажыраткыла. Жабык муундарды белгилегиле. Муундун схемасын чийгиле. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Үнсүз тыбыш менен башталып, үнсүз тыбыш менен аяктаган муун **туюк муун** болот.

Мисалы: көк ●●●, төрт ●●●●,
жар-дам ●●●-●●●.

III

Мындай инсандар кылымдар өтүп бир жаралат да, кийинкилерге ушундай болууга умтулгула деген өрнөк таштап кетет. Миллиондогон соңку урпактар ошол кишини идеал тутат. Ошол кишиге окшогусу келет. Ошол кишиге оңдоло, ошол кишиге түздөлө берет.

Биз балдарыбызга: «Чыңгыз агайыңардын өмүрүнөн өрнөк алгыла!» - демекчибиз.

(Орхан Ынанды)

1. Ч. Айтматовдун кайсы чыгармасын билесиңер? Дагы кандай чыгармалары бар?

«Газетчи
Дзюйо»

«Түнкү
сугат»

«Асма
көпүрө»

«Бетме-
бет»

«Тоолор
кулаганда»

2. Тексттин аягындагы сүйлөмдү муунга ажыратып жазгыла. Ар бир сөздө канча муун бар экен? Туюк муундардын астын сызгыла.

3. Тексттен таблицага туура келүүчү сөздөрдөн таап жазгыла.

Ачык муундуу сөз	Жабык муундуу сөз	Туюк муундуу сөз
туу-сун,...	үл-гү,...	кыр-гыз,...

4. Сөздөрдү муундарга ажыраткыла. Туюк муундарды белгилегиле. Муундун схемасын чийгиле. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

жакшылык

аруулук

тазалык

адамгерчилик

39-сабак. Сөздү ташымалдоо.

Жазууда сапка батпай калган сөздүн бөлүгү
жаңы сапка ташылып жазылат.

Сөздөр муун боюнча ташымалданат.

- 1. Ырды ташымалдап көчүрүп жазгыла. Жаттап да алгыла.

Ар кимдин ою бурулган,
Алгыр куш учкан туурдан.
Атагы болду кыргыздын.
Ай-ааламга угулган.

(Т. Үмөталиев)

- 2. Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары боюнча тартылган кайсы кинолорду, спектаклдерди көрдүңөр эле? Айтып бергилечи.

«Ак кеме»

«Эрте
келген
турналар»

«Биринчи
мугалим»

«Акбара-
нын көз
жашы»

40-сабак. Көнүгүү иштөө.

- 1. Сөздөрдү муунга тууралап бөлүп жазгыла.
Залк-ар жаз-уу-чу-буз Чың-гыз Айт-ма-тов-дон чет
ө-лкөл-үк-төр: «Кай-сы жер-лик-сиң?» де-п су-раш-
кан-да, «Ма-нас» жа-рал-ган жер-ден-мин» деп жо-
оп берч-ү.

- 2. Макалдардын маанисин чечмелегиле. Муунга ажыратып,
ташымалдап жазгыла.

- Өнөр алды – кызыл тил.
- Акылдуунун өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.
- Акыл айга жеткирет,
- Өнөр көккө жеткирет.

3. Төмөнкү суроолорду чоңдорго берип, интервью алгыла.

- 1) Чыңгыз Айтматов ким болгон?
- 2) Атасы, апасы кимдер эле?
- 3) Кыргыз эли аны менен эмне үчүн сыймыктанат?

41-сабак. Сөздүн уңгу жана мүчөгө бөлүнүшү.

Сөздөр уңгу жана мүчөлөргө бөлүнүшөт. Сөздүн маани берүүчү негизги бөлүгү уңгу деп аталат.

Мисалы: жазуучу деген сөз **жаз** жана **-уу, -чу** деген бөлүктөрдөн турат. Уңгусу **жаз** болот.

АЛГАЧКЫ ЭМГЕК АКЫМ

Күндөрдүн бир күнү жайлоодогу эл дүрбөп эле калды. Анан көп өтпөй алар жыйналды. Акыл-насаат суроо үчүн чоң энемдин боз үйүнүн алдына топтолду. Келгендердин баары жылкычылар эле. Көрсө, үйүрдү баштап жүргөн чоң жана күчтүү айгыр боло турган. Ошол өлүп калыптыр.

Айылга чабарман да жиберисти. Эртеси аны менен кошо жайлоого бир сары чач орус киши – мал доктур келет. Жылкычылар болсо ага айгырдын эмнеден өлгөнүн түшүндүрө албай көпкө алектенишет.

- ?** 1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

- !** 2. Сөздөрдүн уңгуларын тапкыла.

Жайлоого, үйүрдү, жылкычылар, күчтүү, калды.

- ✎** 3. Тексттин башындагы үч сүйлөмдү көчүрүп жазгыла. Сөздөрдү уңгу жана мүчөгө ажыраткыла.

- 🏠** 4. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

42-сабак. Көнүгүү иштөө.

II

Айтор, эч нерсени түшүнө албай аң-таң болот. Айгырдын оозун ачып көрөт. Же бир тырыктын, же бир жараттын изин таппайт. Эмне болгонун түшүнө албай, андан бетер башы катат. Биздин жылкычылар болсо орусча билбейт. Айтайын дейт, тил жетпейт. Айла кеткенде колдору менен

жаңсап да иет. Бирок баары бир болгон окуяны түшүндүрө албай, амалдары куурулат. Тиги орус же кыргызча билсечи. Же биздикилер орусча билсечи. Ал кезде эки тил билгендер өтө сейрек учураган.

1. Тексттин аягындагы үч сүйлөмдү көчүрүп жазгыла. Сөздөрдүн уңгуларын тапкыла.

2. Сүйлөмдөрдү түзгүлө. Сөздөрдүн уңгуларын белгилегиле.

Сөз	Сүйлөм
боз үй жылкычылар уулуу чөп мал доктур орусча	Жайлоого <u>боз</u> <u>үйлөр</u> тигилди.

3. Табышмакты жандыргыла. Уңгусу кайсы? Дептериңерге көчүрүп жазгыла.

Бир байдын бир үйүр жылкысы бар.
Кылт деп суу ичпейт, керт деп чөп жебейт,
Үйүрүм кайда экен деп кишенебейт.

(ж.....н с....ү)

43-сабак. Мүчө.

Уңгуга уланган сөздүн бөлүгү мүчө деп аталат. Кыргыз тилинде көптөгөн түрдүү мүчөлөр бар. Алар: **-лар, -дай, -луу, -ны, -га** жана башка.

III

Мен адаттагыдай эле досторум менен ойноп жүргөм.
Чоң энем мени колуман тартып:

– Жүр, улууларга тилмеч болосуң! – деп жетелеп жөнөдү.

Сары чач орус киши:

– Эй, бала! Саламатпы? – деди.

Мен да ага орусча:

– Здравствуйте! – дедим.

– Сен мага жардам бергени келдиңби? Абдан акылдуу бала окшойсуң. Карачы, бул чоң аттын өлүп жатканын. Мунун кантип өлгөнүн мага түшүндүрчү, – деди күлмүздөп.

Топтун арасынан бир аксакал мага:

– Уулум, сен бул кишиге биздин тоолордо уулуу чөп өсөрүн, айгыр ошону жеп алып заарланып өлүп калганын айт. Биздин жылкылар болсо уулуу чөптөрдү таанып жебейт де. Ушинтип айтып, түшүндүр! – деди.

– Биздин бу тоолордо уулуу чөптөр аябай көп өсөт. Жерлик жылкылар аларды жытынан айра тааныйт да, жакын жолобойт. Бирок, бул айгыр ат ошону билбей жеп коюптур, – дедим мен бат-бат.

1. Суроолорго жооп бергиле:

– Текстти ким жазыптыр?

– Тексттеги башкы каарман ким? Ал канча жашта болгон деп ойлойсуң?

– Эмне үчүн Дон айгыры өлүп, башка айгырлар өлгөн жок?

– Чыңгыз бала кандай маселени чечкенге катышты?

– Сен да чоң кишилерге жардам берген учурларыңдан айтып берчи.

2. Уңуга мүчөлөрдү улап жазгыла, кандай өзгөрүүлөр болду?

уңгу	- лар	-нын	-га
жылкы жайлоо чоң эне орус эл	жылкылар	жылкынын	жылкыга

3. «Шекер айылы» угуу тексти боюнча баяндама жазуу.

44-сабак. Көнүгүү иштөө.

IV

Мал доктур мага:

– Азамат! Эми мен баарын түшүндүм, - деп ошол эле жерден дароо айгырдын ууланып өлгөнү тууралуу бир баракка акт жазды.

Жылкычылар тигил жазылган баракка тастыктап кол коюшту. Доктурду болсо чоң энемдин өргөөсүнө меймандоого алып жөнөштү. Дароо козу союлуп, конок сыйлоо каадасы башталды.

Мен болсо бул учурда балдар менен боз үйдүн тегерегинде адатымча ойноп жүргөм. Бир маалда ичкериге чакырышты. Чоң энем төрдө сөөлөт күтүп, мени сыймыктуу карап туруптур. Улуулардын бири мага майлуу жилик узатты:

– Сен аябай зээндүү бала экенсиң. Мынакей, алагой, сага устукан! – деди. Мен сүйүнүп жиликти алдым.

Мына, менин алгачкы эмгек акым. Жиликти кармап, эшикке жүгүрдүм. Аны досторум менен бөлүшүп жеп койдук.

(Ч. Айтматов)

1. Жаңы сөздөрдү курагыла. Сөздөрдөн сүйлөмдөрдү түзгүлө.

тил айгыр жылкы күч
- түү - луу - дын - луу - чы - меч

 2. Текстти толуктап көчүрүп жазгыла.

Бир жолу мезгил _____эле. Мен анда _____, же алты жаштамын. Чоң энем _____ мени өзү менен кошо _____ алып жөнөдү. Боз үйлөр төөлөргө, _____ менен өгүздөргө артылды. Жайы-кышы кары кетпеген ак тоого карай жөнөдүк.

(Ч. Айтматов)

(Айымкан, жай, жайлоого, беш, аттар)

3. Чыңгыз Айтматовдун биринчи эмгек акысы эмне болгон? Ата-энеңер эмгек акысына эмне алышат? Сүрөттөгү сөздөргө мүчөлөрдү улап, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

45-сабак. Жат жазуу сабагы.

46-сабак. Уңгулаш сөздөр.

Бир эле уңгуга ар түрдүү мүчөлөрдүн улануусу менен жаңы сөздөр түзүлөт.

Мындай сөздөр *уңгулаш сөздөр* болушат.

Мисалы: *тоо, тоо-луу, тоо-лук, тоо-дой.*

«...УШУЛ ЖЕР СИЛЕРГЕ МЕКЕН БОЛОТ»

(Чыңгыз Айтматовдун «Ак кеме» повестинен үзүндү)

I

– Кантейин, болуптур, – деди ойлонуп туруп, Майрык-Чаар-Жез кемпир.

– Сурап калдың, ал, бирок тез кет буерден. Жетимдерди алыс жериңе аман жеткир. Жок, эгер аякка жетпей жолдо өлсө, же каракчылар жайласа, же өздөрү чоңоюп алып, ак сүтүндү унутуп, адамдык арамдыгына кетсе, өзүңөн көр.

Бугу-Эне Майрык-Чаар-Жезкемпирди алкап узатты. Анан уул бала менен кыз балага айтты:

– Балдарым, адам болсоңор да, мына эми мен силердин энеңермин. Мен силерди ак карлуу аппак Ала-Тоосу бар, тоо борунда калың **токой** чери бар, ортосунда Көк-Теңирдин жерге тамган **көз** жашындай мөлтүр Ысык-Көлү бар жерге алпарам. Ал жерди Көк-Теңир бейишке арнап койгон экен. **Кыргыз** тукуму курут болуп кетерде, экөөң калып, экөөң элдин атын өчүрбөй кайра тукум уласын, укум-тукумуна мекен болсун деп, мен Теңирден сурап алдым.

1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

2. Тексттен уңгусу бирдей сөздөрдү көчүрүп жазгыла. Текстте белгиленген сөздөргө уңгулаш сөздөрдү таап жазгыла.

3. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла. Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

II

Балдар так секирип кубанышты, тепеңдешип Мүйүздүү Бугу-Эненин соңунан чуркап алышты. Жүрөр жол алыс, учкыйры жок, жердин бир четинен бир четине. Узак жолдо балдар арып-ачты, алдан тайды. Бугу-Эне балдарын ак сүтү менен багып жүрүп отурду. Күн ысыгынан көлөкөлөдү. Суук түндөрдө бооруна кысып жылытты. Эне сүтүнүн кубаты канчалык! Кечкисин тырп этпей жыгылган балдар эртең менен так секирип ойноп турушту. Нечен күн, нечен түн өттү. Эски мекен Эне-Сай жан кейитип алыс калды. Жаңы мекен Ысык-Көл көздөн учуп алыс жатты. Эки жолу кыш өтүп, эки жолу жай келди. Дагы бир жолу кыш өтүп, дагы бир жолу жай келди. Балдарын ээрчиткен Бугу-Эне ашуу ашты, бел басты. Агыны катуу суу кечти, мээ кайнаткан чөл кезди. Бирок чарчадым-чаалыктым дебей, балдарын ак сүтү менен кубаттандырып, талбай жүрүп отурду.

? 1. Кайсынысы ашыкча? Эмне үчүн?

!! 2. Уңгулаш сөздөрдү жазгыла. Сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Уңгулаш сөздөр
мекен	мекендеш, мекенчил
китеп	
жаз	
жол	
дос	

3. Сөз оюн. Пайда болгон сөздөр уңгулаш сөздөрдөнбү?

Кагазга өч бир жандык,
Бар экенин укканмын.
Окуй албай кыйналдым,
Кылары ушул чычкандын.

___ ма
___ кулдай
___ гак
___ сант
___ жун

(к..)

Бирок балдар көп эле,
Шылтай бербей чычканга.
Издешсеңер табылар,
Башындагы үч тамга.

___ гак
___ гылчак
___ ганат
___ ма
___ ты

(ж..)

48-сабак. К, п тыбыштарынын өзгөрүп айтылышы.

Айрым учурларда *к* жана *п* каткалаң тыбыштары менен аяктаган уңгуларга мүчө уланганда *г* жана *б* жумшак тыбыштарга өтүп айтылат жана жазылат: *к – г, п – б*.

Мисалы: *калпак-калпагым, топ-тобу.*

III

Кээ күнү үйүр-тобу менен бөрүлөр кууду артынан. Кээ күнү жээк тарткан мергенчилер кубалады артынан. «Бугу адамдын балдарын уурдап баратат! Карма! Карма! Карма!» – деп айкырып, жаа тартты мергендер. «Бул адамдардан жакшылык жок, балдарым, бекем олтургула!» – деп Бугу-Эне жебеге жеткирбей качты.

Ошентип жүрүп отуруп, акыры Бугу-Эне балдарын Ысык-Көлгө

жеткирди. Туу чокудан карап туруп, көргөн көздөрүнө таң калышты. Тегерете курчаган ак карлуу алкак Ала-Тоо. Боор жапкан көркү кооз чер токой. Ортодо учуна көз жетпей, көк деңиз мелтирейт. Буурул жал толкундары арылдаган шамалга бир четинен түрүлүп, бир четинен үркүп жатат. Көлдүн баш-аягына көз жетпейт. Этегинен күн чыкса, төрүндө али таң ата элек. Тегерете курчаган алкактанган Ала-Тоо чокусуна сан жеткис, Ала-Тоонун аркасы мунарлаган Теңир-Тоо катарына сан жеткис.

1. Суроолорго жооп бергиле:

- Тексттен силер кандай жаңы сөздөрдү үйрөндүңөр?
- Тексттин каармандарын сүрөттөп бергилечи.
- Алар кандай кыйынчылыктарды баштарынан өткөрүшүптүр?
- Ч. Айтматов биздин жерди кантип сүрөттөптүр? Силерге жактыбы?
- Силер дагы кандай уламыштарды билесиңер?

2. Белгиленген сөздөрдүн уңгусун жазгыла. Эмнени байкадыңар?

Этегинен күн чыкса, төрүндө али таң ата элек.
Жер тилип, эгин эгип, мал багып, балык уулагыла.
Учугуңар узарып, урук-тукумуңар көбөйсүн.

3. Мүчөлөрдү улап, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

IV

– Мына ушул жер силерге мекен болот, – деди Мүйүздүү Бугу-Эне.

– Жер тилип, эгин экиле, мал багып, балык уулагыла. Ошентип, бейпил кеңчилик, бейкут тынчтыкта миң-миң жыл өмүр сүргүлө! Учугуңар узарып, урук-тукумуңар көбөйсүн! Алдыңарды бала ээлесин, аркаңарга мал толсун! Сүйлөсө тилге жатык, укса кулакка мукам, алыстан ала келген эне тилиңерди укум-тукумуңар унутпасын. Эне тилинде эл-жерин даңазалап ырдап жүрсүн. Кишиден кем болбогула, башка элге тең болгула! Мен эми силерге, силердин укум-тукумуңарга Умай энемин. Силер менен түбөлүк бирге жүрөм...

Ошентип, кырылган кыргыздан калган Уул бала, Кыз бала Теңирдин батасы тийген Ысык-Көлдү мекендеп туруп калышат...

1. Тексттин алтынчы сүйлөмүн көчүрүп жазгыла. Маанисин түшүндүргүлө.

2. Уңгудагы **к** жана **п** тыбыштары өзгөргөн учурларын көрсөткүлө. Өзүңөр да мисал келтиргиле.

Кулак, кулакты, кулакка, кулагы, кулагым.

Жомок, жомоктор, жомокчу, жомогу, жомогум.

Кап, каптар, капты, капка, кабым, кабың.

Теп, тепти, тепкич, тептир, теппе, тебиш.

3. Таяныч сөздөрдү колдонуп, жомок түзгүлө.
*Илгери-илгери; нечен күн, нечен түн;
 ары карап күлүп, бери карап ыйлап;
 ай десе аркы жок, күн десе көркү жок;
 көз ачып-жумганча.*

50-сабак. Чейректик жат жазуу.

51-сабак. Чейректик кайталоо.

ЧҮКӨ

Кыргыз эли мал-жандуу калк болгондуктан, малдын чүкөсүн байыртадан эле пайдаланып келишкен. Кыштын узак түндөрүн чүкө ойноо менен өткөрүшкөн. Чүкө оюндары балдарды тактык, тыкандык, шамдагайлык, тапкычтык, кылдаттыкка машыктырган. Чүкөнү өкчөгөндө чик, бөк, таа, алчы абалдарында түшөт.

Чүкө салган баштык – тулуп,
 койдун чүкөсү – койгут,
 эликтики – элик быпый,
 кулжаныкы – сака,
 эчкиники – чыймыт,
 уйдуку – томпой деп аталат.

Ал эми чүкөгө куюлган коргошунду «кыт» деп атап коюшкан.

Текст менен иштөө:

1. Алгач текстти окуп чыккыла.
2. Андан соң текстти дептериңерге көчүрүп жазгыла.
3. Белгиленген сөздөрдү алфавит тартиби боюнча жазгыла.
4. Баш тамга менен жазылган сөздөрдү жазып чыккыла.
 Алар эмне үчүн мындай жазылган?
5. Дагы кандай сөздөр баш тамга менен жазылат?
 Беш сөз жазгыла.
6. Кичине тамга менен жазылган беш сөз жазгыла.
7. Ачык муундуу беш сөз жазгыла. Сөздөрдү муундарга ажыратып, ачык муундун астын сызгыла.

8. Жабык муундуу беш сөз жазгыла. Сөздөрдү муундарга ажыратып, жабык муундун астын сызгыла.
9. Туюк муундуу беш сөз жазгыла. Сөздөрдү муундарга ажыратып, туюк муундун астын сызгыла.
10. Тексттин биринчи сүйлөмүндөгү сөздөрдү ташымалдап жазгыла.
11. Тексттин экинчи сүйлөмүндөгү мүчө уланган сөздөрдү жазгыла.
12. Тексттин үчүнчү сүйлөмүндөгү сөздөрдү уңгу жана мүчөгө ажыратып жазгыла.
13. Текстте уңгулаш сөздөр барбы? Уңгулаш кандай сөздөрдү билесиңер?
14. Чик-чиге, тулуп-тулубу. Эмне өзгөрүүнү байкадыңар?
15. Чүкө менен кандай оюндар ойнолот?

Тема: Оюн жана спорт

1. Жандырмагы сүрөттө.
2. Селкинчек. Жылгаяк. Мультфильм.
3. Сыйкырдуу чүкө. 4. Оюбуз да, боюбуз да тез өссүн!

Келгиле, сүйлөшөлү:

1. Силерге кайсы оюн жагат? Эмне үчүн?
2. Оюндан утсаңар, же утулуп калсаңар эмне болосуңар?
3. Оюндун эрежесин бузган досторуңарды эмне кыласыңар?
4. Баскетбол ойногону эшикке чыктыңар. Топторго бөлүнүп, ойнойлу десеңер, топ жарык экен. Эмне кыласыңар?
5. Досуң экөөңөр велосипед менен жарышып бараттыңар. Досуң велосипедден кулап түштү. Сен эмне кыласың?
6. Үйүңдүн жанында кайсы спорт аянтчасы болушун каалайсың? Эмне үчүн?
7. Белгилүү спортчулардан билесиңерби? Алар жөнүндө айтып бергилечи.

Угуу тексти: Күн желеси.

52-сабак. Заттын атын билдирген сөздөр.

Бизди курчап турган нерселердин бардыгы зат болот. Заттын атын билдирген сөздөр *ким?*, *эмне?*, *кимдер?*, *эмнелер?* деген суроолорго жооп берет.

Жандырмагы сүрөттө

Мөлтүрөп бышат шактарда.
Каалгып жылат асманда.
Салынып буга гүл турат.
Короодо өсөт буркурап.
Бул үйдө мүлктүн баары бар.
Токойдо жүргөн жаныбар.
Айланып муну бийлейбиз.
Жол жүрсө бирөө ким дейбиз?
Күндөп-түндөп буюм чыгарат.

Мышыкты кетет кубалап.
Канаган жерге эң керек.
Аралайт чөптү жөрмөлөп.
Кереги тиет кышында.
Апамдын жүрөт бутунда.
Баарыбыз сүйгөн тамак ал.
Араба жүрбөйт, карап ал.
Сөөмөйгө кий да, жамап ал.

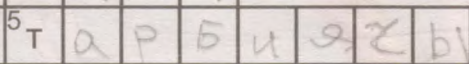
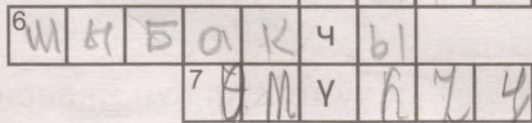
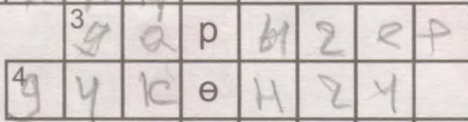
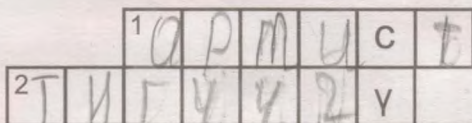
1. Текстте канча табышмак катылган. Алардын жандырмагын таап, сүрөтүн тарткыла.

2. Мектепте сени кимдер жана эмнелер курчап турат? Айтып бергиле.

3. Кроссвордду толтургула. Булар кимдер?

1. Бөлмөндө сени эмнелер курчап турат? Жазгыла.

2. «Бул эмне?» деген суроого жооп берген нерселер боюнча өзүңөр кроссворд түзгүлө.

3. «Зат атооч» темасы боюнча сөз оюнун уланткыла.
Айна- Айбек-Азим-...
ит- ийне- идиш-...

4. Табышмактардан жаттап келип, бири-бириңерге айтып таймаш уюштурула.

54-сабак. Жандуу заттарды туюндурган сөздөр.

Жандуу заттарга адамдар жана жан-жаныбарлар кирет. Адамдарга *ким?* деген суроо, ал эми жан-жаныбарларга *эмне?* деген суроо берилет.

1. Тексттеги жандуу зат атоочторду таап, аларга суроо бергиле.

2. Тексттеги жандуу зат атоочторду катыштырып сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөздөр	Сүйлөм
ИТ	Ит – адамдын досу.

3. Сүрөттө эмнелер тартылган? Тексттен алардын табышмагын тапкыла. Буларды катыштырып текст түзгүлө. Тема койгула.

4. Бири-бириңерге жандуу заттардын кыймыл-аракетин, үнүн туурап жашыргыла.

5. Жандуу заттарга табышмактарды түзгүлө.

55-сабак. Жансыз заттарды туюндурган сөздөр.

Жансыз заттарга жер-суу, тоо-таш, өсүмдүктөр, буюмдар жана башкалар кирет.

Жансыз заттардын баарына эмне? деген суроо берилет.

II

Кайсы куш сүзөт көлмөдө.
Чиркелген үйлөр эмне эле?
Космоско карай атылат.
Чыкылдап алга шашылат.
Ун кылат буудай, арпаны.
Узанып чабат балканы.
Калдаңдап учат иңирде.
Кой-козу жашайт бул үйдө.
Саанчы болсоң киесиң.

Айлана сызык чиесиң.
Уясын салат ылайдан.
Жыттуу чөп белден буралган.
Арылтат чаңын кийимдин.
Алкыш сөз, буга сүйүнгүн.
Лента жол элди ташыган.
Матрос бөлчү жаш улан.
Айларды сана башынан.

1. Табышмактарды жандыргыла. Жансыз заттарды таап жазгыла? Аларга суроо бергиле.

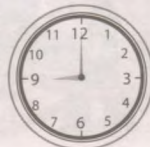

2. Тексттеги жансыз заттарды катыштырып сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
алча	Бактагы алчалар кызарып бышты.

3. Сүрөттө эмнелер тартылган? Тексттен алардын табышмагын тапкыла. Буларды катыштырып текст түзгүлө. Тема койгула.

56-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. «Жансыз заттар» темасы боюнча сөз оюнун уланткыла.

Дөңгөлөк – кат – там – ...

2. Жандуу жана жансыз заттардын кыймыл-аракетин, элесин пантомимо оюну аркылуу көрсөтүп жашыргыла. Бул ким?, бул эмне? деген суроолорду классташтарыңарга бергиле.

3. Жансыз заттардын сүрөтүн тартып, кооздоп, ар түрдүү куттуктоо баракчаларын жасагыла.

57-сабак. Заттын кыймыл-аракетин билдирген сөздөр.

Заттын кыймыл- аракетин билдирген сөздөргө эмне кылды?, эмне кылып жатат?, эмне кылат? деген суроолор берилет.

СЕЛКИНЧЕК

Көк чийип төбөбүз,
Селкинчек тебебиз.
Көгүчкөн өңдөнүп,
Көкөлөй беребиз.

Көнгөнбүз баарыбыз,
Айланбайт башыбыз.
Эрте-кеч келебиз,
Энтеңдеп ашыгып.

Күүлөйбүз кош колдоп,
Учасың оболлоп.
«Бөлп» түшүп каласың,
Бош болсоң, сен коркок.
Аселдин, Кубандын,
Айталбайм кубанчын.
Кайкышса тим эле,
Кадимки ылаачын.

Селкинчек тебебиз,
Чыңалат денебиз.
Кубаныч өзүнчө...
Куштарга теңелиш.
Тебебиз кол бошто,
Жакшы оюн – достошсо.
Анык жол мына ушул –
Алпарчу космоско!

(Б. Асаналиев)

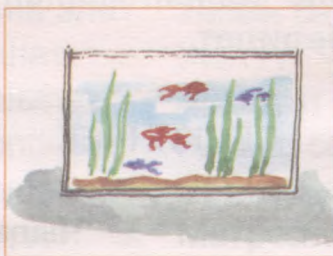

1. Тексттин каармандарын, болгон окуяны айтып бергиле.
Окуя кайсы жерде өткөн?

2. Сүрөттөгүлөрдүн кыймыл-аракетин билгизип, сүйлөмдөрдү түзгүлө. Ал сөздөрдүн астын эки сызгыла. Суроо бергиле.

3. «Эмне кылды?» темасында сөз оюнун уланткыла. Ким көп сөз тапты?

Сүйлөдү-күлдү-чуркады-...

4. Жаңылмачтардан жаттап келип, бири-бириңерге айтып, мелдешке даярдангыла.

5. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

58-сабак. Жат жазуу сабагы.

59-сабак. «Эмне кылып жатат?» деген суроого жооп берген сөздөр.

Эмне кылып жатат? деген суроого биз сүйлөп жаткан учурда болуп жаткан кыймыл - аракетти билдирүүчү сөздөр жооп берет.

1. Тексттеги кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү таап, дептериңерге жазгыла. Суроо бергиле.

2. Эмне кылып жатат? Эмне кылып жатышат? деген суроолорду берип, кыймыл-аракетти учурда болуп жаткандай өзгөрткүлө.

Мисалы:

– Көк чийип төбөбүз
Селкинчек тебебиз.

– Көк чийип төбөбүз
Селкинчек тээп жатабыз.

3. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө. Этиш сөздөр учурда болуп жаткан кыймыл-аракетти билдирсин.

С Е Л К И Н Ч Е К

Сөз	Сүйлөм
кичине	Кичине кыз селкинчек тээп жатат.

4. Сүрөт боюнча сүйлөмдөрдү түзгүлө. Кыймыл-аракетти билдирген сөздөргө суроо бергиле.

5. Акыйнек жаттап, айтышкыла.

Эмне кылды? деген суроого биз сүйлөп жаткан учурдан мурда болуп өткөн кыймыл-аракетти билдирген сөздөр жооп берет.

ЖЫЛГАЯК

Тебебиз жылгаяк,
Тамандар сыйгалак.
«Тентектер» дегенсип,
Теребел жылмаят.

Жалгыздан, экиден,
Чиркешип жетиден,
Тебебиз жылгаяк
Тээ бийик секиден.

«Бол, бол», - деп шаштырып,
Жыгылса бат туруп,

Кайрадан тебебиз,
Кайгысыз каткырып.

Жылгаяк — жакшы оюн,
Жалпыга жакчу оюн!
Көңүлдү көтөргөн
Көк музу... бах, сонун!

Кечки шам күйгөндө,
Асманда ай тийгенде,
Кыйылып, кылчактап,
Кетебиз үйлөргө!..

(Б. Асаналиев)

1. Тексттеги кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү таап, дептериңерге жазгыла. Аларга суроо бергиле.

2. Тексттин каармандарын, болгон окуяны айтып бергиле.
Окуя кайсы жерде өткөн?

3. Эмне кылды? Эмне кылышты? деген суроолорду берип, кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү өткөн иш катары өзгөртүп түзгүлө.

Мисалы:

– Тебебиз жылгаяк,
Тамандар сыйгалак.

– Тепкенбиз жылгаяк,
Тамандар сыйгалак.

4. Сүрөт боюнча тексттерди түзгүлө. Кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдүн астын эки сызгыла. Суроо бергиле.

5. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме түзгүлө.

61-сабак. «Эмне кылат?» деген суроого жооп берген сөздөр.

Эмне кылат? деген суроо биз сүйлөп жаткан учурдан кийин боло турган кыймыл-аракетти билдирүүчү сөздөргө берилет.

Сыналгыдан биз бүгүн
Көрдүк кызык мультфильм.
Алдап кетти аюуну,
Амалын көр, түлкүнүн.

Булактатып куйругун,
«Булт» бере албай кургуруң,
Аргасыздан аткарды
Арстандын буйругун.

Акула сөз сүйлөдү,
А коёндор бийледи.
Качышкан жок, корккон жок,
Карышкыр да тийбеди.

Карап турсак пилдерди,
Каалашпай бош жүргөндү,

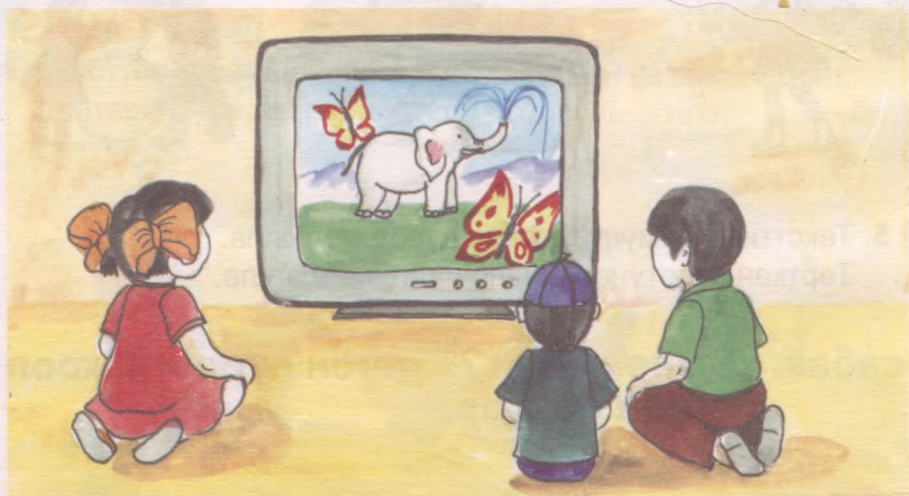
Тумшугунан суу чачып,
Сугарышты гүлдөрдү.

Гүл тандаган көпөлөк,
Учуп жүрдү көкөлөп,
Бөлтүрүк болсо, бөжөктү
«Бөбөгүм» - деп көтөрөт.

Чынында бул кызык да,
Чычкан менен мышык да.
Кыяк тартып, ыр ырдап,
Сыбызгыды музыка.

Айбанаттар бири-бирин
Аяшарын билгиниң...
Кыял-ойду эргитип,
Кызык тура... мультфильм.

(Б. Асаналиев)

1. Тексттеги кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү дептериңерге көчүрүп жазгыла. Суроо бергиле.

2. Эмне кылат? Эмне кылышат? деген суроолорду берип кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү боло турган иш катары өзгөрткүлө.

Мисалы:

- Сыналгыдан биз бүгүн Көрдүк кызык мультфильм. – Сыналгыдан биз бүгүн Көрөбүз кызык мультфильм.

3. Мектептен үйгө барганда эмне кыласыңар? Жазгыла. Этиш сөздөргө суроо берип, астын эки сызгыла.

62-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. Сүрөт боюнча тексттерди түзгүлө. Кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдүн астын эки сызгыла. Суроо бергиле.

2. Эмне кылат? деген суроону коюп, досторуңар жөнүндө жазгыла.

3. Ата-энеңердин жардамы менен мультфильмдердеги сүйүктүү каарманыңардын куурчагын жасагыла. Аларды сүйлөтүп, куурчак театр көрсөткүлө.

63-сабак. Жат жазуу сабагы.

64-сабак. Заттын сын-сыпатын билдирген сөздөр.

Заттын сын-сыпатын билдирген сөздөргө заттын өңүн, түсүн, даамын формасын, көлөмүн билдирген сөздөр кирет. Аларга *кандай?*, *кайсы?* деген суроолор берилет.

Бир курдай кедейдин баласы байдын баласы менен чүкө ойноп, чүкөсүнүн баарын уттуруп ийиптир. Байкуш баланын бир эле чүкөсү калыптыр. Ал чүкөсүн кармап алып ыйлап: «Үйүр-үйүр көп малым болсочу!» – деп кыялданып жатып уктап калат.

Бала кечке жуук ойгонсо, тегерегинде койлор жайылып жүрөт. Ал кубанычы койнуна батпай, аларды үйүнө айдап келет. Бул укмушту ал ата-энесине жана өзүнүн досу – байдын баласына да айтып берет. Муну уккан бай иштин жайын түшүнөт да, баласына:

– Барып, чүкөлөрүңдү тиги томаяктын чүкөсүнө алмашып кел. Кааласа койдон да бергин, – дейт.

- ?** 1. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди айтып бергиле.

- ✍** 2. Тексттеги сын-сыпатты билдирген сөздөрдү дептериңерге көчүрүп жазгыла. Аларга суроо бергиле.

3. Каармандарды сүрөттөп жазгыла. Сын-сыпатты билдирген сөздөрдүн астын сызгыла.

4. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

65-сабак. Көнүгүү иштөө.

II

Эртеси байдын баласы чүкөлөрүн досунун сыйкырдуу чүкөсүнө айырбаштап, үстүнө дагы жүз кой берет.

Кедейдин баласы үй-бүлөсүнө байлык таап, өзү көп чүкөлүү болгонуна кубанып жатып калат.

Ач көз бай баласы экөө таң аткыча сыйкырдуу чүкөдөн көздөрүн албай карап отурушат. Тиги чүкө аларды мындан дагы байытат деген ишеникте болушат. Таң ата гана көздөрү илинип кетет.

Алар койчунун кыйкырыгынан ойгонуп кетишет:

– Балакет басыптыр! Эмнеден экенин билбейм, түндө малдын баары кырылып калыптыр! Бири да калбаптыр!

Жаны кашайган бай чүкөнү отко салып иет. От ошол замат жалындап күйүп, жалындын ичинен келишкен мүйүздүү бугу чыгат. Ал ач көз байды бир карап алып, токойго кирип жок болуптур.

«Кыргыз эл жомогу»

1. Суроолорго жооп жазгыла.

- Балдар эмне оюн ойношту? Ким утуп, ким утулду?
- Кедейдин баласы эмнени тиледи? Ал эмне себептен аткарылды деп ойлойсуң?
- Байдын баласы эмне үчүн бир чүкө үчүн жүз кой берди?

- Ал эмне тилек кылды? Анын тилеги эмне үчүн аткарылган жок деп ойлойсуң?
- Сен байдын баласынын ордунда болсоң эмне кылат элең?
- Эмне үчүн чүкө сыйкырдуу экен?

2. Сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

... бай баласы экөө таң аткыча ... чүкөдөн көздөрүн албай карап отурушат. Тиги чүкө аларды мындан дагы ... деген ишеничте болушат.

(сыйкырдуу, ач көз, байытат)

3. Макалдардын маанисин түшүндүргүлө.

Байлык мурат эмес, кедейлик уят эмес.

Баймын деп мактанба, кедеймин деп арданба.

Байлыктын атасы – эмгек, энеси – жер.

4. Кандай? деген сөздү катыштырып бириңер суроо бергиле, экинчиңер ага жооп бергиле. Кайра орун алмашкыла. Мисалы:

– Алма кандай болот?

– Алма кызыл, тоголок, таттуу болот.

– Бүгүн аба ырайы кандай?

– Бүгүн аба ырайы суук.

– Айпери кандай кыз?

– Айпери – боорукер, сылык, сулуу кыз.

5. «Боёктор дүйнөсүндө» деген темада жомок ойлогула. Сүрөт тартып китепче жасагыла.

66-сабак. Жат жазуу сабагы.

67-сабак. Заттын санын билдирген сөздөр.

Заттын санын билдирген сөздөр канча?, нече?
деген суроолорго жооп берет.

Алар сөз менен да, сан менен да жазылат.

Көптү билип, көптү үйрөнүш үчүн, албетте, ар нерсеге дилгир, байкагыч болуш керек. Буга силер окуган китептер, журналдар көп жардам берет. Эстеп, көңүлгө тутуп калууга аракеттенүү зарыл.

Ал эми адам жалаң гана жан дүйнөсүн эмес, ден соолугунун чың, дене боюнун чымыр болушун унутпоого тийиш. Аны бала чактан баштоо керек. Эрте туруп, муздак сууга жуунуп, дене кыймылдарын жасоо милдет. Ошондо гана жан-дүйнөбүзгө шайкеш сак саламаттуу адам боло алабыз. Оюбуз менен боюбуз тез өсөт. Кандай сонун!

«Байчечекей» журналынан

 1. Өзүңөрдүн күн тартибиңерди айтып бергиле. Үлгү:

Күн тартиби

- 1) Туруп, дене кыймылдарын жасоо. Саат 7:00.
- 2) Жуунуу. Саат 7:15.
- 3) Эртең мененки тамак. Саат 7:30.
- 4) Мектепке баруу. Саат 7:45.
- 5) Үйгө келип тамактануу. Саат 12:00.
- 6) Үйдү жыйноо. Саат 13:00.
- 7) Сабакка даярдануу. Саат 15:00.
- 8) Сыналгы көрүү, эс алуу. Саат 18:00.
- 9) Кечки тамактануу. Саат 20:00.
- 10) Уктоо. Саат 21:00.

 2. Табышмакты жандырып, көчүрүп жазгыла. Сан атоочтордун астын сызгыла.

Топ чымчык, топ чырпык.

Топ чымчык топ чырпыкка

экиден консо,

Артып калат бир чырпык.

Топ чымчык топ чырпыкка

бирден консо,

Артып калат бир чымчык.

Канча чымчык? Канча чырпык?

3. Макалдарды толуктап жазгыла.

... өлчөп, ... кес.

Жакшыга ... сөз, жаманга ... сөз.

... сомун болгончо, ... досуң болсун.

(жүз, бир, миң, жети)

4. «Күн желеси» угуу тексти боюнча баяндама жазуу.

68-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. Канча? деген сөздү катыштырып, бириңер суроо бергиле, экинчиңер ага жооп бергиле. Кайра орун алмашкыла.

Мисалы:

– Сенин канча бир тууганың бар?

– Менин үч бир тууганым бар.

– Он жетиге онду кошсо канча болот?

– Жыйырма жети болот.

2. Сүрөттү көргөндө эмнени ойлодуңар? Жазгыла.

3. «Сандардын чатагы» деген жомок ойлогула. Сүрөт тартып китепче жасагыла.

69-сабак. Заттын иретин билдирген сөздөр.

Заттын иретин билдирген сөздөр канчанчы?, неченчи? деген суроолорго жооп берет.

Алар сөз менен да, сан менен да жазылат.

Эгер сан менен жазылса, өзүнөн кийин сызыкча (-) коюлат.

1. Класста жашың, боюң, салмагың боюнча канчанчы орунда турасың? Ал эми досуңчу?

2. Кайсы спортсменди жактырасың. Эмне үчүн? Ал мелдештерде канчанчы орунду ээлейт?

1-орун

2-орун

3-орун

3. Канчанчы? деген сөздү катыштырып, бириңер суроо бергиле, экинчиңер ага жооп бергиле. Кайра орун алмашкыла.

Үлгү: – Сен канчанчы жылы туулгансың?

– Мен 2005-жылы туулгам.

– Бүгүн канчанчы күн?

– Бүгүн бешинчи күн – жума.

4. Сүрөттө эмнелер тартылган? Алар кайсы спортчуларга керек?

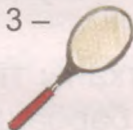
1 –

2 –

3 –

4 –

5 –

70-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө. Үндүү тыбыштардын астын сызгыла.

Д Е Н Е Т А Р Б И Я

Сөз

Сүйлөм

бир

Мен биринчи класста медаль алгамын.

2. Оюбуз өсүш үчүн эмне кылышыбыз керек? Жазгыла.

1. 2. 3.

Боюбуз өсүш үчүн эмне кылышыбыз керек? Жазгыла.

1. 2. 3.

3. Сөз оюну. Заттын сын-сыпатын, санын билдирген сөздөрдү үзбөй уланткыла. Ким көп тапты?

Назик-күчтүү-сары-

Үч-беш-жетимиш-

71-сабак. Жат жазуу сабагы.

Тема: Биринчи байлык – ден соолук

1. Сүттөй эки тазалык.
2. Тамактануу этикасы.
3. Кагаздан жасалган миң турна.

Келгиле, сүйлөшөлү:

1. Ден соолугуңарга силер кандайча камкордук кыласыңар?
2. Эртең мененки дене кыймылдарын жасайсыңарбы?
3. Күнүгө таза абада канча убакыт жүрөсүңөр?
4. Күнүгө канча жолу колуңарды самындап жууйсуңар?
5. Тишиңерди тазалатканы тиш доктурга көп барасыңарбы? Ага көп барбаш үчүн силер эмне кылуңар зарыл?
6. Сасык тумоо болуп калсаңар эмне кыласыңар?
7. Бөбөгүңөр эшикте ойноп жатып жыгылып, бутун канатып алды. Эмне кылуу керек?

Угуу тексти: Эс алуу.

Сөз ар түрдүү маанилерди түшүндүрөт.

Сөздөрдөн сүйлөмдөр куралат.

Сүйлөм бир нече сөздөрдөн, кээде бир сөздөн туруп, бүткөн айрым бир ойду билдирет.

СҮТТӨЙ ЭКИ ТАЗАЛЫК

I

Кичине достор! Бул ирет өзүбүздүн тазалык жөнүндө сөз кылсак. Адам уулунда биз билген эки тазалык ар дайым керектүү. Алар – рухий жана гигиеналык тазалык. Бул экөө ар дайым бири-бири менен тыгыз байланышта. Эгер биз таза жүрбөсөк, жашаган үйүбүздү, колдонгон буюмдарыбызды, ойногон оюнчугубузду, кийген кийимдерибизди, денебизди ар дайым жууп, тазалап турбасак, сөзсүз түрдө бир күнү катуу ооруга кабыларыбыз бышык. Бул бизге чаңтопурактан, биздин көзүбүзгө көрүнбөгөн миллиондогон микробдордон келет. Мындай микробдорду атайын микроскоптордун жардамы аркылуу гана көрө алабыз. Ошондой эле жашообузда микроскоп аркылуу да көрө албай турган, ички дүйнөбүзгө зыян келтире турган «рухий» микробдор кездешет. Алар бизге жаман кылык-жоруктардан, жаман кинолордон, жаман ой-пикирлерден, жаман адамдардан жугат.

1. Текстте канча сөз жана канча сүйлөм бар экенин санагыла.
2. Тексттеги сөздөрдү изилдегиле. Өзүңөр да мисалдарды жазгыла.

Жөнөкөй сөздөр	Татаал сөздөр
достор, ...	ар дайым,...

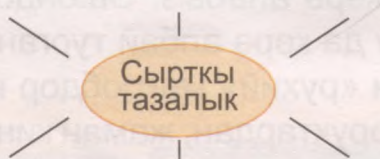
3. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

М И К Р О Б Д О Р

Сөз	Сүйлөм
орок	Илгери чөптү орок менен орушчу.

4. Сөздөрдөн сүйлөмдөрдү курагыла.
Булагы, тазалык, өмүр.
Таза, сак, дени, жүргөндүн.
Зарыл, аба, тамактан, тазалыгы.

5. Кластерди толтургула.

73-сабак. Жай сүйлөм.

Окуяны, кубулушту жайынча баяндаган сүйлөм **жай сүйлөм** болот.

Жай сүйлөмдүн аягына чекит белгиси (.) коюлат.

Эгер биз таза жүрбөсөк жана кокустан колубузду кесип алсак, сөзсүз ал жерибиз көпкө чейин ириндеп, жаныбызды кыйнамак. Бул кылган ишибизге да, окуган сабагыбызга да тескери таасирин тийгизмек. Себеби, ооруган жер ар дайым адамды алагды кылат, алтындай убактысын алат. Мындан да жаман оору, биз ички дүйнөбүздү ырбатып алганда кездешет. Билесиңби, кантип? Адам ал учурда сылык болгондун ордуна орой, билимди тереңдеткендин ордуна сабатсыз, маданиятсыз, өзүнөн башканы сүйбөс болуп калат. Мындай адамды айыктыра турган бул дүйнөдө дары да жок.

Кымбаттуу досторум! Демек, бизге ошол эки тазалык абдан маанилүү. Андыктан, ар дайым сырткы жана ички тазалыгыбызды сүттөй таптаза сактаганыбыз оң. Антпегенде сүткө да кичине эле кир түшсө ирип кетет эмеспи. Ар дайым жакшы нерселер жөнүндө гана ойлонолу, сүйлөшөлү, пикир алмашалы. Силер да мага кошуласыңарбы? Абдан жакшы!

«Кулунчак» журналынан

1. Суроолорго жооп бергиле:

- Таза жүрбөсөк эмне болот?
- Кайсы оору айыкпайт экен?
- Эки тазалык деген эмне?
- Окуган тексттен силер кандай пайда алдыңар?
- Тексттен кандай жаңы сөздөрдү үйрөндүңөр?

! 2. Текстте канча жай сүйлөм бар? Санагыла.

✎ 3. Адашкан макалды кураштырып тапкыла. Маанисин чечмелегиле. Дептериңерге көчүрүп жазгыла.

2
сагы

1
Дендин

4
пейилдин

3, 6
жакшы

5
агы

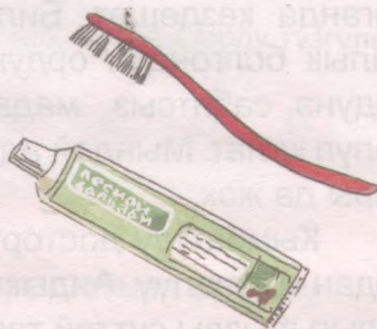
!! 4. Табышмактарды жандыргыла.

Мен челекке камалдым,
Бирок дайым даярмын.
Тишке түшкөн курттардын,
Тишин бирден чагармын.

(т.. п....)

Жаман тишти канатам,
Жакут түстү жалатам.

(т.. ж.....)

🏠 5. Берилген сөздөр боюнча жай сүйлөмдөрдү түзгүлө. Ал канча сөздөн куралды?

жуу

тазалоо

айыктыруу

сүйүү

сактоо

74-сабак. Суроолуу сүйлөм.

Суроо иретинде айтылган сүйлөм суроолуу сүйлөм болот. Суроолуу сүйлөмдүн аягына суроо белгиси (?) коюлат.

! 1. Тексттеги суроолуу сүйлөмдөрдү тапкыла. Ага жооп жазгыла.

✎ 2. Жай сүйлөмдөрдү суроолуу сүйлөмдөргө айландыргыла.

Жай сүйлөм

Биз бүгүн тоого чыгабыз.

Суроолуу сүйлөм

Биз бүгүн тоого чыгабызбы?

3. Сылык жана орой адамдарды туурап, диалогдорду түзгүлө. Бириң суроо берип, экинчиң жооп бергиле. Кайсынысы туура?

4. Табышмактарды жандыргыла.

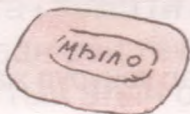
Мүнөзүм бар унчукпас,
Бирок айтар кез келди,
Чыдабаймын көргөндө,
Чамбыл ала беттерди.

(с..)

Мен да алдатпас куумун,
Алгач колун жуугун.
Жүрөм дайым соңунан,
Самын менен суунун.

(с...ү)

Ачыштырам көзүңдү,
Аппак кылам бетинди.

(с...н)

5. Суроолуу сүйлөмдөрдү катыштырып чоң ата, чоң энеңерге кат жазгыла. Конвертке салып, дарегин жазып, почтадан жөнөткүлө.

75-сабак. Илептүү сүйлөм.

Күчтүү сезим (кубануу, кайгыруу, кубаттоо) менен же чакырык иретинде айтылган сүйлөм илептүү сүйлөм болот. Илептүү сүйлөмдүн аягына илеп белгиси (!) коюлат.

1. Тексттеги илептүү сүйлөмдөрдү тапкыла. Эмне үчүн илеп белгиси коюлду?

2. Кулактандыруу жазгыла. Анда кандай сүйлөмдөр катышты? Сүйлөмдөрдүн аягына кандай белгилерди койдунар? Эмне үчүн?

3. Сүрөт боюнча сүйлөмдүн түрлөрүн түзгүлө.

Жай сүйлөм

Суроолуу сүйлөм

Илептүү сүйлөм

4. Кандай катаны байкадыңар? Тууралап көчүрүп жазгыла.

– Кызым, үйгө кир? Колуң тазабы. Азыр тамак ичебиз!

5. «Тыныш белгилери» өлкөсүнөн чекит, суроо, илеп белгилери таарынып кетип калышты. Эми эмне болот? Аңгеме түзгүлө. Китепче жасасаңар да болот.

76-сабак. Дилбаян жазуу.

77-сабак. Чейректик жат жазуу.

78-сабак. Чейректик кайталоо.

Сынган табак

Бир бала ойноп жатып, кымбат баалуу табакты кокусунан сындырып алды. Бир оокумда атасы: «Табакты ким сындырды?» – деп сурады.

Бала коркконунан калтырап кетип: «Мен», – деди. Атасы уулуна: «Чындыкты айтканыңа ырахмат!» – деди.

(К. Ушинский)

Текст менен иштөө:

1. Алгач текстти окуп чыккыла.
2. Андан соң текстти дептериңерге көчүрүп жазгыла.
3. Заттын атын билдирген сөздөр кайсылар?
4. Тексттен жандуу затты билдирген сөздөрдү жазгыла.
5. Тексттен жансыз затты билдирген сөздөрдү жазгыла.
6. Тексттеги заттын кыймыл-аракетин билдирген сөздөр кайсылар?
7. Тексттеги заттын сын-сыпатын билдирген сөздөр кайсылар?
8. Тексттеги заттын санын билдирген сөздөрдү жазгыла.
9. Текстте заттын иретин билдирген сөздөр барбы?
10. Текстте канча сөз бар?
11. Текстте канча сүйлөм бар?
12. Тексттен жай сүйлөмгө мисал жазгыла.
13. Тексттен суроолуу сүйлөмдү таап жазгыла.
14. Тексттен илептүү сүйлөмдү таап жазгыла.
15. Жай, суроолуу, илептүү сүйлөмдөр катышкан текст түзгүлө. Аны атагыла. Андагы затты, заттын кыймыл-аракетин, сынын, санын, иретин билдирген сөздөрдү түстүү түстөр менен айырмалап сызгыла.

IV ЧЕЙРЕК

79-сабак. Сүйлөмдүн ээси.

Сүйлөмдөгү негизги ойду билдирип турган жана *ким?, эмне?, кимдер?, эмнелер?* деген суроолорго жооп берген сөздөр сүйлөмдүн ээси болот. Сүйлөмдүн ээсинин асты бир түз сызык менен сызылат.

ТАМАКТАНУУ АДЕБИ

Эң биринчи колду таза жууп, анан тамакка отуруу керек. Кыргыз элинин өзгөчө сапаттарынын бири – кичүүлөр улуулардан мурун тамакка кол салган эмес. Тамак жеп жатканда башкаларга жолтоо болбош керек. Эгер суюк тамак болсо аны шорулдатпай ичүү керек. Оозго тамак салып алып сүйлөө, же күлүү – маданиятсыздык. Тамакты да өлчөмү менен өз убагында жеш керек. Ашыкча жесең, ден соолукка зыян. Өтө шашып, же туруп алып жеген тамак аш болбойт. Тамактанып бүткөн соң дасторконго бата тилеп, тургандан кийин колду жууш керек.

 1. Тексттен эмнелерге үйрөндүңөр? Жазгыла.

1) 2) 3)

 2. Текст канча сүйлөмдөн турат? Сүйлөмдөрдүн ээсин суроо берип таап, астын бир сызгыла.

 3. Сүрөттөгү тамактарды кантип жеп-ичүү керек. Аңгеме түзгүлө. Сүйлөмдөрдүн ээсин белгилегиле.

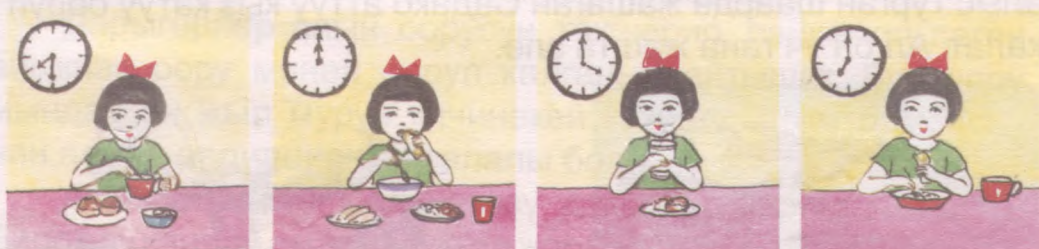
80-сабак. Көнүгүү иштөө.

 1. Сөздөн сөз жараткыла. Аларды жазып, сүйлөмдөрдү түзгүлө. Сүйлөмдөрдүн ээсин белгилегиле.

Сөз	Сүйлөм
мактан	<u>Сен</u> билимиң менен мактан.

 2. Сүрөттү көргөндө эмнелерди ойлодуңар?

 3. Тамактануудагы эрежелерди жазып, сүйлөмдүн ээсин тапкыла.
1) 2) 3) 4) 5)

4. Макалдын маанисин чечмелегиле. Дептериңерге көчүрүп жазгыла. Сүйлөмдүн ээси барбы?

Таза болсоң, суудай бол,
Баарын жууп кетирген.
Күчтүү болсоң, жердей бол,
Баарын чыдап көтөргөн.

81-сабак. Сүйлөмдө ээнин милдетин аткарган адам аттары.

Сүйлөмдөгү ойдун негизин билдирип турган адам аттары сүйлөмдүн ээси боло алат.

Алар *ким?*, *кимдер?* деген суроолорго жооп берет.

КАГАЗДАН ЖАСАЛГАН МИҢ ТУРНА

1

1945-жылы дүйнөлүк экинчи согуш аяктаганда, Америка Япониянын эки шаарына эки атом бомбасын жардырган. Анын бири Хиросима шаары эле. Шаар толук талкаланып, миңдеген адамдар курман болушкан. Анткени, бул бомба кадимки бомбадан жүздөгөн эсе күчтүү болчу. Андан адам аман калса, радиация алат да, айыкпас рак оорусуна чалдыгат. Бул ошонусу менен эле өзгөчө коркунучтуу.

Андан он эки жыл өткөн соң Хиросимадан бир канча алыс турган шаарда жашаган Садако аттуу кыз катуу ооруп калат. Ал он үч гана жашта эле.

1. Тексттин каармандарын, окуяны айтып бергиле.
Окуя кайсы жерде өттү?

2. Сүйлөмдөрдү түзүп, ээни бир сызык менен белгилегиле.

3. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме жазгыла.

82-сабак. Көнүгүү иштөө.

II

Дарыгерлер анын оорусун текшерип, лейкемия деген айыкпас оору менен ооруп калганын айтышат. Бул оору мындан он жыл мурун кичинекей кезинде атом бомбасынан алган радиациянын залалы болчу.

Айыкпастыгын Садако өзү да, ата-энеси да билген. Бирок эч кандай амал - айла да жардам бербейт эле. Ошондо Садаконун эң жакын курбусу Тидзуко ага канаттуулардын ыйыгы – миң канаттуу турна жөнүндө айтып берет. Япондуктардын түшүнүгүндө турна адамга бакыт алып келет.

Садако кагаздан миң турна жасаган болсо, ал бул оорусунан айыгып кетет, деп ишендирет курбусу.

1. Сүйлөмдүн ээсин тапкыла. Ал кандай сөз экен?

Айыкпастыгын Садако өзү да, ата-энеси да билген. Бирок эч кандай амал-айла да жардам бербейт эле. Ошондо Садаконун эң жакын курбусу Тидзуко ага канаттуулардын ыйыгы – миң канаттуу турна жөнүндө айтып берет.

2. Кайсы сүрөт текстке тиешелүү эмес? Эмне үчүн?

3. Садаконун ата-энесине, классташтарына ат коюп, окуя жазгыла. Сүйлөмдүн ээсин таап, астын сызгыла.

83-сабак. Сүйлөмдө ээнин милдетин аткарган айбанат аттары.

Сүйлөмдө ойдун негизин билдирген айбанаттардын аттары сүйлөмдүн ээси боло алат.

Аларга эмне?, эмнелер? деген суроолор берилет.

Ага ишенген Садако кагаздан миң турна жасайм деп күнү-түнү чарчабай аракеттенет. Ал аны менен алектенип, оорусун да унутуп, бар күчүн кайтадан жыйнайт. Кээ күндөрү миң турнаны жасап бүтпөй тургансып, көңүлү чөгүп, бирок, кайрадан үмүт менен досторуна, ата-энесине дем берет. Ал алты жүз турна жасаган кезде, оорусунан айыгам деген үмүттө Садаконун ден соолугу оңоло баштайт. Чымырканып, ишин дагы улантат. Бирок аз күн өтпөй, ал өзү сүйгөн миң турнасын жасап бүтө албай, көз жумат. Ошондо 644 турнаны жасаган экен.

1. Суроолорго жооп жазгыла:

- Садако эмне үчүн ооруп калды?
- Ал канча жашта экен?
- Садако дарыгерлерге барып дарыландыбы?
- Курбусу кандай кеңеш берди? Эмне үчүн?
- Садаконун классташтары кандай иштерди жасашты?

2. Садакого классташтары белекке күчүк, мышык, тоту куш жөнөтүштү. Аларга ат коюп, окуя жазгыла. Сүрөттөгү жандыктар сүйлөмдө ээнин милдетин аткаргандай болусун.

3. Садаконун көңүлүн ачуу үчүн силер аны зоопаркка чакырдыңар. Зоопарктагы жаныбарларга ат коюп, сүйлөмдөрдү түзгүлө. Сүйлөмдөрдүн ээсин белгилегиле.

4. Кагаздан силер кандай жаныбарларды жасай аласыңар?

5. «Эс алуу» угуу тексти боюнча баяндама жазгыла.

84-сабак. Көнүгүү иштөө.

IV

Садаконун классташтары буга абдан кайгырышат. Ал жасай албай кеткен 356 турнаны кагаздан жасашат да, эстелик катары баарын Садако менен кошо жерге коюшат. Садаконун бул кайгылуу өлүмү өзү теңдүү балдарды кайгыртат. Алар Садакого эстелик тургузуу үчүн ажайып клуб түзүшөт. Клубга дүйнөнүн көптөгөн окуучулары кызыгып, жардамга каражат беришет. Арадан үч жыл өткөндөн кийин балдардын чогулткан акчасы Садакого эстелик тургузганга жетишерлик болот. Ал эстелик азыр Хиросима шаарындагы Тынчтык паркына коюлган. Эстеликтеги ташка:

«Бул биздин көз жашыбыз,
Бул биздин таазим кылганыбыз.
Дүйнөдө тынчтык болсун!» –
деп жазылып коюлган.

(БУУнун жыйнактарынан)

1. Сөздөн сөз жараткыла. Алардан сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
тынч	Жолборс, тынч, үрбө!

2. Макал-лакаптардан айтып жарышабыз.

3. «Дүйнөдө тынчтык болсун!» деген темада сүрөттөрдүн көргөзмөсүн уюштургула. Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме, ыр айтып коргогула.

Тема: Тарбия жана турмуш

1. Жаңылгандан кийин.
2. Үч уул.
3. Жолдо жүрсөң абайла! Светофор.

Келгиле, сүйлөшөлү:

1. Жакшы адамдын пайдасы кандай болот?
2. Жаман адамдын зыяны кандай болот?
3. Сылык сүйлөгөн жана орой сүйлөгөн адамдарды салыштыргылачы.
4. Курбундун калем сабын сындырып алдың. Эмне кыласың? Ал эми сеникин бирөө сындырсачы?
5. Атаң сени циркке алып бармак. Бирок барбай калдыңар. Атаң эмне үчүн алып барбай калышы мүмкүн? Сен эмне кыласың?
6. Театрда оюн көрүп жаткансың. Жаныңдагы кишилер сүйлөшүп жатышат. Эмне кыласың?
7. Жаман сапаттар толтурулган чоң шар жарылса эмне болот? Сен эмне кылмаксың?

Угуу тексти: Жардам.

85-сабак. Сүйлөмдүн баяндоочу.

Сүйлөмдүн ээсинин кыймыл-аракетин, ал-абалын билдирген сөздөр сүйлөмдүн баяндоочу болот.

Ал эмне кылды?, эмне кылат? деген суроолорго жооп берет.

Баяндоочтун астын эки түз сызык менен сызбыз.

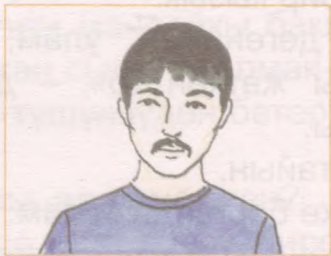
ЖАҢЫЛГАНДАН КИЙИН

I

Таалайбек жылдын төрт мезгилин ажырата албай турган. Кардын түшкөнүн, анан ал бир кезде жок болуп, кийин гүлдөрдүн өскөнүн гана билет. Жаз, андан кийин жай болору, анын артынан күз келип, андан кийин кыш түшөрү менен иши жок. Ошол себептүү жазында да алма жейм деп, ыгы жок жерден чатак салат. Айласы кеткенде көзүн жумуп алып, асман жакка карайт. Оозун ачып: «Алма быш, оозума түш», – деп кыйкырат. Өткөн жылы кыш айларынын биринде апасы бир жолу ушул сөздөрдү айттырып, алма берип койгон. Ошондон кынуу таап калса керек. «Ушинтсем, бере коёр бекен», – деген ой менен кээде кыйкырып калат. Ошентип, мезгилди билбегендиктен, Таалайбек дагы бир жаңылды.

 1. Эмне кылды? Жооп жазгыла.

 2. Тексттен үч сүйлөм көчүрүп жазгыла. Суроо берип, сүйлөмдүн баяндоочун тапкыла.

 3. «Мен кечээ эмне кылгам? Мен бүгүн эмне кылдым? Мен эртең эмне кылам?» деген суроолорго жооп жазгыла.

86-сабак. Көнүгүү иштөө.

II

Бүгүн дем алыш болгондуктан, бул үйдөгүлөрдүн баары үйдө. Таалайбек дем алышты жакшы билет. Себеби, атасы мындай күндөрдө уулун чанага олтургузуп алып, көчөгө чыга турган. Кыйла жерге сүйрөп барып, анан кайта келчү. Дем алыш болдубу, Таалайбектин чери, жарпы жазылат. Керели кечке эрмеги – атасы.

Бүгүн ошол чана тепмей күндөрүн эске түшүрүп, күтпөгөн жерден атасын чакырып калды.

– Ата, бери келчи, кулагыңа бирдеме айтайын.

– Эмнени айтмаксың?

– Бери келсең, бир кызык.

«Бир кызык» дегенинен улам, «Кандайдыр бир жаңылыкты айтканы жаткан го», – деп ойлоп, уулунун жанына басып барды.

– Кана, айтчы, угайын.

– Жүрсөң, эшикке барганда айтам. Бир сонун... Жакып: «Чын эле бир сонунду айтат го», – деген ой менен уулунун артынан ээрчий басты.

 1. Сүйлөмдөрдү түзгүлө. Ээ менен баяндоочко суроо бергиле.

ыйлады

билбейт

эстейт

жаңылды

чакырды

 2. Табышмактарды жандыргыла. Баяндоочторду тапкыла.

Бир түп дарак,

Ал даракта он эки бутак,

Ар бутакта бар отуздан шак.

(ж., а., к..)

Төрт нерсе бири-бирине жете албаган,

Ажырап бири-биринен кете албаган.

(ж.. м.....)

 3. Ата-энеңер менен өткөргөн дем алыш күндөрүңөр жөнүндө дилбаян жазгыла. Ээ менен баяндоочтордун астын сызгыла.

87-сабак. Жат жазуу сабагы.

88-сабак. Заттын атын билдирген сөздөрдүн сүйлөмдө баяндооч болушу.

Айрым учурларда заттын атын билдирген сөздөр ээнин ал-абалын билдирип, баяндоочтун милдетин аткарат. Аларга *ким?*, *эмне?*, *кимдер?*, *эмнелер?* деген суроолор берилет.

Күн жогору көтөрүлүп калган. Айлана мемиреп турат. Эки кара чыйырчык тиги маңдайкы бакка конуп алышкан. Өздөрүнчө кеңеш курган сыяктуу алмак-салмак чыйпылдашат. Алардын тилине түшүнчүдөн бетер Таалайбек аз убакытка тиктеп калды.

– Сонунунду айтчы, ал эмне экен?

Сыртта атасы экөө гана болчу, бирок башка бирөөлөр анын сөзүн угуп койчудан бетер Жакыпка жакын келип, басыңкы үн менен айтты:

– Ата, кулагыңды тосчу...

1. Суроолорго жооп жазгыла.

- Эмне үчүн Таалайбек жыл мезгилдерин билбейт деп ойлойсуңар?
- Дем алыш күнү кандай окуя болду?
- Таалайбек айланадан эмнени байкады?
- Атасынын кулагына эмне деп шыбырады?

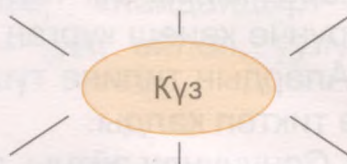
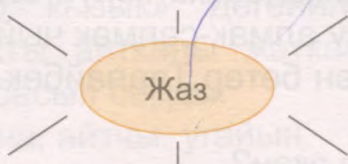

2. Макалдардын маанисин чечмелегиле. Баяндоочтордун астын сызгыла. Алар кандай сөздөр? Суроо бергиле.

1. Адамды адам кылган – эмгек.
2. Күз – күрөш, жаз – жарыш.
3. Улууга – урмат, кичүүгө – ызаат.

3. Жаз жана күз мезгилдерин салыштыргыла. Алардын кандай окшоштуктары жана айырмачылыктары бар?

89-сабак. Көнүгүү иштөө.

IV

Жакып эңкейди эле, Таалайбек атасын моюндан алды. Өзүнүн боюна тең келтирүү үчүн дагы ылдый тартты да, угулбас үн менен сүйлөй баштады.

– Ата, шыбыр, шыбыр... Угуп жатасыңбы? – Кийинки эки сөздү көтөрүңкү үн менен айтты.

– Ооба.

– Мени ойнотчу!

– Макул, кандай оюн?

– Чана тептир.

– Чананы кышында, кар көп жааганда тебет, карабайсыңбы, жерде кар жок.

– А-аный, чана тебем...

– Чана сүйрөлбөйт, машинаңды теп.

– А-аный, чанам жакшы.

– Акылың барбы?

– Бар. Ошол үчүн чанамды тептир деп жатам.

Жакып канча айтпасын, Таалайбек кежирленгенден кежирленип туруп алды.

1. Таалайбектин сөздөрүн көчүрүп жазгыла. Баяндооч сөздөрдү тапкыла.

2. Сөз оюнун уланткыла:

Күлдү- сүйлөдү- чуркады-...

3. Табышмактарды жандыргыла. Ээ, баяндоочту тапкыла.

Кайтып келди өрдөк, каз,
Кайсы мезгил, тапчы...

(ж..)

Айлана бүт алтын түс,
Айтчы, билсең? Ал ...

(к..)

4. Жаз жана күз мезгилдери жөнүндө китепче жасагыла.
Ага ырлардан, табышмактардан кооздоп жазгыла.

90-сабак. Жат жазуу сабагы.

91-сабак. Кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдүн сүйлөмдө баяндооч болушу.

Сүйлөмдө ээнин кыймыл-аракетин билдирген этиш сөздөр баяндооч болот.

Алар эмне кылды?, эмне кылып жатат?, эмне кылат?, эмне кылышты?, эмне кылып жатышат?, эмне кылышат? деген суролорго жооп беришет.

V

– Көрдүңбү? Мен кыйратып жатам, ээ? – Таалайбек күл-мүндөгөн калыбында атасы менен апасына шаңырая карайт. Алардан жооп күткөн болот. Ага мактоо жараша турган. Суроону бергени: «Мени мактар бекен?» – дегени. Уулунун чын берилип иштеп жатканына кубанган Жакып чындыгында эле Таалайбекти мактай кетти:

– Баракелде, мунун баарын уулум бүтүрдү. Азыр жаз болду. Демек, чечинип иштеш керек. Чана тебем деп чатак салгандан көрө ушинтип эмгек кылсаң!

Бул сөздү укканда Таалаибек дагы көтөрүлө түштү. Шымынын шыпырылып кеткенине карабай, башын да көтөрбөй, куду эмгекчил дыйкандай чамдап иштөөдө. Жаагынан ылдый көздөй аккан терди көйнөгүнүн жеңи менен шашкалактаган түрдө улам аарчып коёт.

1. Тексттин мазмуну боюнча сүрөт тарткыла.
Тарткан сүрөтүңөр боюнча аңгеме айтып бергиле.

2. Тексттин каармандарын, окуяны жана окуя болгон жерди жазгыла.

3. Тексттин мазмуну боюнча, эмне кылды?, эмне кылып жатат?, эмне кылат?, эмне кылышты?, эмне кылып жатышат?, эмне кылышат? деген суроолорго жоопторду жазгыла.

4. Жай жана кыш мезгилдерин салыштыргыла. Алардын кандай окшоштуктары жана айырмачылыктары бар?

Жай		Кыш
1. _____	1. _____	1. _____
2. _____	2. _____	2. _____
3. _____	3. _____	3. _____

92-сабак. Көнүгүү иштөө.

VI

Уулунун ушинтип шымаланып иштегенине ата менен эне кантип кубанбасын! Аларга уулу тоону томкоруп жаткандай сезилди.

– Баракелде, иштешиңе!

– Ата, мен эмгекти сүйөм, ээ?

– Сүйөсүң, уулум.

– Мен эмгекти абдан жакшы көрөм. Чоңойгондо мен силерди багам, ээ?

– Ал ушул сөзү менен эле өзүн да, ата менен энесин да ыраазы кылып, аларды ушу бүгүндөн тартып бага баштагандай сезді. Анын кубанычка батканы күлүндөгөн көзүнөн, албырган жүзүнөн билинип турду.

(Ж. Таштемиров)

1. Суроолорго жооп жазгыла.

– Таалайбектин чыры кантип басылды?

– Ата-энеси эмнеге сүйүнүштү?

– Силер ата-энеңерге кандай жардам бересиңер?

2. Табышмактарды жандыргыла.

Коон, дарбыз желелеп,
Сары гүлдөр ачкан кез.
Сабиз, пияз баары өскөн,
Кайсы убак ушул кез?

(ж..)

Асман аппак, буласың чубап,
Бак-дарак башын каптады бубак.
Ой-тоонун баарын кумшекер каптап,
Кырс мүнөз күткөн бул кайсы убак?

(к..)

3. «Байчечекей» журналына жыл мезгилдери жөнүндө бир ыр жазып, же сүрөт тартып салып жибергиле.

93-сабак. Сөздү кепте колдонуу.

Биз сүйлөп жатканда сөздөрдү орундуу жана туура колдонушубуз керек. Ал үчүн сөз байлыгыбыз кенен болуусу зарыл. Ошондо оюбузду жеткиликтүү, көркөм бере алабыз.

ҮЧ УУЛ

I

Үч аял булактын башында маектешип отурушкан эле. Бир аз илгериде карыя киши аялдардын өз балдарын мактагандарын угуп отурду. Аялдардын бири:

– Менин уулум ушунчалык жөндөмдүү. Ага бул жагынан эч ким тең келбейт. Өтө ийкемдүү. Жиптин үстүндө ойногонун бир көрсөңөр, – дейт. Аны уккан берки аял сөз талашып:

– Менин уулумдун үнүн бир уксаңар, булбул биякта эле калат. Дүйнөдө анын үнүндөй үн жок болсо керек. Кудайдын бергени бу...

1. Тексттеги сөздөргө мааниси окшош болгон сөздөрдөн жазгыла. Аларды жазуу кебиңерде колдонуп көргүлөчү.

карыя

киши

жүгүр

жакшы

уул

2. Сылык сөздөрдү колдонуп, курбуң экөөңөр роль аткарып, диалог түзгүлө.

– Ырахмат!

– Чоң ырахмат, сизге!

– Кечирип коюңуз.

– Кичи пейилдикке берип коюңузчу! ...

3. Тексттеги сөздөргө мааниси карама-каршы болгон сөздөрдү жазгыла. Аларды оозеки кебиңерде колдонуп көргүлөчү.

аял

уул

мактануу

жөндөмдүү

жок

94-сабак. Көнүгүү иштөө.

1. Көркөм сөздөрдү катыштырып сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сүттөй ак, балдай таттуу, ак көңүл, кичи пейил, суу жүрөк, тили узун, ит менен мышыктай, көз ачып-жумганча.

2. Макал-лакаптардын маанисин түшүнүп, оозеки кебиңерде колдонуп көргүлөчү.

1. Жалкоого шылтоо көп.

2. Ачуу – душман, акыл – дос,
Акылыңа акыл кош.3. Суу менен ойносоң, чөгөсүң,
От менен ойносоң, күйөсүң.4. «Сен» деген сенек сөз,
«Сиз» деген сылык сөз.

5. Билим алуу – ийне менен кудук казгандай.

3. Силердин кандай өнөрүңөр бар? Айтып бергиле, көрсөткүлө.

4. Досуңардын туулган күнүндө кандай каалоо-тилек айтасыңар?
Ал эми ата-энеңерге, бөбөгүңөргөчү?

Бизди курчап турган нерселер жөнүндө, же айланада болгон окуяга карата башка адамдар менен сүйлөшөбүз.

Ага өз оюбузду айтабыз, анын оюн угабыз.
Демек, биз пикирлештик.

II

Булар минтип мактанып жатышканда үчүнчү аял үнүн чыгарган жок. Аялдар андан:

– Сен эмне балаңды айтып мактабайсың? Анын эмнеси бар? – деп сурашат. Анда тигил аял:

– Баламын бир артыкчылыгы жок. Жөн эле мактай беремби. Анчалык мактоого татырлык тарабын көрбөдүм...

Аялдар ошентип, чакаларды араң көтөрүп, анда-санда тынып, эс алып бара жатышты. Ийиндери талып чыккан эле. Ушу кезде алдыларынан уулдары чыгып калды.

1. Силерге жомоктогу балдардын кайсынысынын өнөрү жакты? Эмне үчүн үчүнчү аял баласын мактаган жок?
2. Макалдардын мааниси боюнча өз пикириңерди айткыла.

Жакшы кыз – жакадагы кундуз,
Жакшы уул – көктөгү жылдыз.

Жакшыга бир сөз,
Жаманга миң сөз.

Жакшы жигит эл камы үчүн жүгүрөт,
Жаман жигит өз камы үчүн күйүнөт.

- 3. Курбуңар менен пикирлешип, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
мактануу ийкемдүү ырдады көтөрдү суктанды	

- 4. Жакшы пикир, жаман пикир, пикирлеш деген сөздөргө кандай түшүнөсүңөр?

- Кайсы каарман боюнча сен жакшы пикирдесиң?
- Эмне үчүн?
- Жаман пикирди кимге айтат элең? Эмне үчүн?
- Класста сага пикирлештер болдубу?

- 5. «Жардам» аттуу угуу тексти боюнча баяндама жазгыла.

96-сабак. Маектешүү.

Эки же андан көп адамдардын ортосундагы жайынча сүйлөшүү *маектешүү* болот.

Маектешүүдө адамдар бири-биринен көп нерсени үйрөнүшөт. Маектешүү сылык маанайда жүрөт.

III

Биринчи бала дароо колдоруна туруп, түркүн-түркүн кыймылдарды жасап жиберди. Аялдар буга маашыр болуп алкап жатышты:

Экинчи бала булбулдукундай мукам үнү менен созолонтуп бир ырдады дейсиң, аялдардын көздөрүнө жаш толуп, шыпшынып тыңдашты.

Акыркы бала жүгүрүп келип, энесинин колунан чаканы алып, үйүнө көтөрүп кетти. Аялдар баятан бери карап турган аксакалга кайрылып:

– Балдарыбыз кандай экен? – дешти. Карыя чочугансып:

– Балдарыңарбы? Мен аларды көргөн жокмун. Бир эле бала көрдүм. Энесинин колунан чакасын алып үйүнө кетти. Аны сурасаңар, абдан жактырдым...

!! 1. Текстте кимдер маек курушту? Силер ролдорго бөлүшүп, аларды аткаргыла.

✍ 2. Тексттен эмне сабак алдыңар? Жазгыла.
1) 2) 3)

? 3. Текстте кандай алкоо сөзү колдонулган. Эмне үчүн?
Үчүнчү балага кайсы сөз ылайыктуу?

- Өмүрүң узун болсун!
- Кудай тилегинди берсин!
- Садагаң кетейин!
- Баракелде, өнөрүңө береке!
- Оозуңа май!

4. Парталаш курбуң менен «Дүкөндө», «Китепканада», «Автобуста» деген темада маектешкиле.

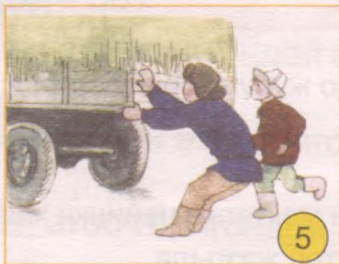

5. Тексттеги сүрөттөр боюнча ата-энеңер, туугандарыңар менен маек кургула. Ал маегиңерден аңгеме түзгүлө. Аңгемени атагыла.

97-сабак. Сүрөттөп берүү.

Бизди курчап турган айлана-чөйрөнүн, адамдардын, буюмдардын жана башка нерселердин өзгөчөлүктөрүн ачууда **сүрөттөп берүү** колдонулат. Ал кебибизди элестүү, көркөм кылат.

ЖОЛДО ЖҮРСӨҢ, АБАЙЛА!

1. Сүрөттөгү окуяларды сүрөттөп айткыла.

2. Биринчи сүрөттү таяныч сөздөрдүн жардамы менен сүрөттөп жазгыла. Темасын койгула.

Таяныч сөздөр: айдоочулар, шашуу, дос, уялуу.

3. Макал-лакаптардын маанисин чечмелегиле. Дептериңерге көчүрүп жазып, эсиңерге туткула.

Сактансаң, сактаймын.
Сактыкта кордук жок.
Кырсык каш-кабактын ортосунда.

98-сабак. Көнүгүү иштөө.

СВЕТОФОР

Бурчундагы көчөнүн,
Карап өткүн мамыны.
Бири өчсө, бири күйөт,
Үч түстөгү жарыгы.

Кызыл жарык «токто» дейт,
Сары жарык «даярдан».
Жашыл жарык «өтө бер»,
Бирок сак бол, абайла!

1. Ырды көчүрүп жазгыла. Светофорду сүрөттөп бергиле.

2. Сөздөн сөз жараткыла. Алардан сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Сөз	Сүйлөм
тоо	Тоо – чоң, бийик, кырдуу.

3. Жолдо жүрүү эрежелерин жазгыла.

1) 2) 3)

4. Үйдөн мектепке чейинки жолдун сүрөтүн тарткыла. Ал жолду сүрөттөп жазгыла.

99-сабак. Жат жазуу сабагы.

100-сабак. Дилбаян жазуу.

101-сабак. Катанын үстүндө иштөө.

АРПА МЕНЕН БУУДАЙ

– Жүрү, буудай, алтын чыккан жерге барып өсөлү, – деди арпа.

– Мурутуң узун болгону менен акылың кыска экен, арпам. Биз эмне үчүн алтынды издеп барабыз. Алтын бизге өзү келет, – деди буудай.

«Арпа, буудай аш болот, алтын күмүш таш болот» деген кыргыз макалы бар. Арпа, буудайың көп болсо, алтын өзү келет.

(К. Тыныстанов)

Текст менен иштөө:

1. Алгач текстти окуп чыккыла.
2. Андан соң текстти дептериңерге көчүрүп жазгыла.
3. Текстте канча сүйлөм бар?
4. Тексттеги сүйлөмдөрдүн ээсин таап, астын бир сызык менен сызгыла.
5. Тексттеги сүйлөмдөрдүн баяндоочун таап, астын эки сызык менен сызгыла.
6. Сүйлөмдүн ээси адамдын аты болгондой эки сүйлөм түзгүлө.
7. Сүйлөмдүн ээси айбанаттардын аты болгондой эки сүйлөм түзгүлө.
8. Сүйлөмдүн баяндоочу зат атооч болгондой эки сүйлөм түзгүлө.
9. Сүйлөмдүн баяндоочу этиш сөз болгондой эки сүйлөм түзгүлө.
10. Мааниси бирдей болгон сөздөрдөн жазгыла.
11. Мааниси карама-каршы болгон сөздөрдөн жазгыла.
12. Ак көңүл, көз ачып-жумганча, жүрөгү түшүү деген сөздөрдү катыштырып, сүйлөмдөрдү түзгүлө.

13. Тексттеги макалдын маанисин чечмелеп бергиле.
14. Арпа, буудай кантип өсөт жана алардан эмнелер жасалат? Сүрөтүн тарткыла.
15. Өзүңөр пикирлешүү, маектешүү камтылган аңгеме, жомок түзгүлө.

103-сабак. Чейректик жат жазуу.

104-сабак. Жылдык кайталоо.

ТЕКШЕРҮҮ ТЕСТИ

1-вариант

1. Туура жоопту тапкыла.
 - а) Кыргыз алфавитинде 33 тамга бар.
 - ☒ б) Кыргыз алфавитинде 36 тамга бар.
 - в) Кыргыз алфавитинде 42 тамга бар.
2. Китепкана деген сөздө канча муун бар?
 - а) Үч
 - ☒ б) Төрт
 - в) Эки
3. Кайсы сөздөр туура эмес жазылган?
 - ☒ а) Койон, тойут, тайак, чийет.
 - б) Коён, тоют, таяк, чиет.
 - в) Аяк, аюу, чие, боёк.
4. Балдар деген сөздүн уңгусу кайсы?
 - а) бал
 - ☒ б) бала
 - в) балдар
5. Ким? эмне? деген суроолорго жооп берген сөздөрдү тапкыла.
 - а) ырчы, чабан, таш, автобус
 - ☒ б) ырдайт, укта, катуу, шандуу
 - в) кызыл, аппак, суук, таттуу
6. Кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү тапкыла.
 - ☒ а) үрөт, чуркайт, кайтарат

- б) акылдуу, күлүк, кара
в) жыйырма, жүз, отуз эки
7. Заттын иретин билдирген сөздөрдү тапкыла.
а) бир, эки, үч
б) биринчи, экинчи, үчүнчү
в) бирөө, экөө, үчөө
8. Алманын сын-сыпатын билдирген сөздөрдү тапкыла.
а) таттуу, көгүш, аппак
б) кычкыл, кыпкызыл, тоголок
в) катуу, жумшак, узун
9. Кайсы сүйлөм туура түзүлгөн?
а) Жакшы окуучу көп окуйт.
б) Көп окуучу окуйт жакшы.
в) Окуучу жакшы көп окуйт.
10. Сүйлөмдүн ээси кайсы суроого жооп берет?
а) эмне кылды?
б) ким? эмне?
в) кандай? канча?

2-вариант

1. Туура жоопту тапкыла.
а) Кыргыз тилинде 8 кыска, 6 созулма үндүү тыбыштар бар.
б) Кыргыз тилинде 8 созулма, 10 кыска үндүү тыбыштар бар.
в) Кыргыз тилинде 6 кыска, 8 созулма үндүү тыбыштар бар.
2. Табышмак деген сөздү кантип ташымалдайсыңар?
а) Та-быш-мак
б) Таб-ыш-мак
в) Та-бы-шмак
3. Кайсы сөздөр туура эмес жазылган?
а) клуп, жүрөкү, китепим
б) клуб, жүрөгү, китебим
в) багым, кабың, каліпагы
4. Күчтүү деген сөздүн мүчөсү кайсы?
а) -түү

б) -күч

в) -үү

5. Зат атоочко кандай суроо берилет?

а) канчанчы?, кандай?

☒ б) кимдер?, эмнелер?

в) эмне кылды?, эмне болду?

6. «Дептер беш сом турат» деген сүйлөмдө «беш» деген сөз эмнени билдирет?

а) затты

б) иретти

☒ в) санды

7. Сын атооч сөздөрдү тапкыла.

а) таттуу, сүйрү, ак

б) момпосуй, өчүргүч, кар

☒ в) чуркайт, иштейт, күлөт

8. Уңгулаш сөздөр кайсылар?

а) бак, бака, бакыт

б) суу, суудай, суучул

в) той, тий, туй

9. «Жолдош кандай бала» деген сүйлөмдүн аягына кайсы белги коюлат?

☒ а) чекит

б) суроо

в) илеп

10. «Жаркыраган жаз келди» деген сүйлөмдүн баяндоочу кайсы?

а) жаз

☒ б) келди

в) жаркыраган

- 12 – бетте: китеп, бор
- 22 – бетте: дарбыз, коон
- 27 – бетте: күзгү
- 54 – бетте: жылкынын сүрөтү
- 60 – бетте: кур, жар
- 79 – бетте: 4 чымчык, 3 чырпык
- 86 – бетте: тиш паста, тиш жуугуч
- 87 – бетте: суу, сүлгү, самын
- 100 – бетте: 1 жыл, 12 ай 30 күн, жыл мезгили
- 103 – бетте: жаз, күз
- 106 – бетте: жай, кыш

КРОССВОРДДУН ЖООБУ

19 – бетте. Туурасынан:

- 1) сабиз, 2) капуста, 3) помидор, 4) кызылча,
- 5) калемпир, 6) патиссон, 7) баклажан, 8) ашкабак

66 – бетте. Туурасынан:

- 1) артист, 2) тигүүчү, 3) дарыгер, 4) дүкөнчү,
- 5) тарбиячы, 6) куруучу, 7) өтүкчү

МАЗМУНУ

1-чейрек

«Менин айлана – чөйрөм» темасы	3
1-сабак. 1-класста өтүлгөндөрдү кайталоо	4
Текст: Таенемдин майрамы	4
2-сабак. Көнүгүү иштөө	6
3-сабак. Тыбыш	7
Текст: Мектеп жолунда	7
4-сабак. Көнүгүү иштөө	9
5-сабак. Тамга	9
6-сабак. Көнүгүү иштөө	10
7-сабак. Жат жазуу сабагы	11
8-сабак. Тыбыштардын бөлүнүштөрү	11
9-сабак. Үндүү тыбыштар	13
10-сабак. Үнсүз тыбыштар	14
11-сабак. Жат жазуу сабагы	15
12-сабак. Ичке үндүүлөр	15
Текст: Хан-Дарбыз (Жомок)	15
13-сабак. Көнүгүү иштөө	16
14-сабак. Жоон үндүүлөр	17
15-сабак. Көнүгүү иштөө	18
16-сабак. Кыска жана созулма үндүүлөр	20
17-сабак. Көнүгүү иштөө	21
«Баалуулуктарыбыз» темасы	23
18-сабак. Жумшак үнсүздөр	24
Текст: Күзгү	24
19-сабак. Каткалаң үнсүздөр	24
20-сабак. Жат жазуу сабагы	28
21-сабак. Түгөйлүү үнсүздөр	28

22-сабак. К, Г, Ж тамгалары жана алардын окулушу	32
23-сабак. Көнүгүү иштөө	32
24-сабак. Ичкертүү (ь) жана ажыратуу (ъ) белгилери	33
Текст: Мен сыймыктанам	33
25-сабак. Орус тилинен кирген сөздөр	35
26-сабак. Йоттошкон тамгалар	36
27-сабак. Чейректик жат жазуу	38
28-сабак. Кайталоо	38
29-сабак. Дилбаян жазуу	39
30-сабак. Катанын үстүндө иштөө	39
31-сабак. Чейректик кайталоо	39
Текст: Поезд	39
Текст менен иштөө	40

2-чейрек

32-сабак. Кыргыз алфавити жана тамгалардын аталышы ..	41
Текст: Манастын Таласка көчүп келиши	41
33-сабак. Баш жана кичине тамгалар	43
34-сабак. Көнүгүү иштөө	44
35-сабак. Жат жазуу сабагы	45
«Чыңгыз Айтматов» темасы	46
36-сабак. Ачык муун	45
Текст: Улуу жазуучунун өрнөгү	47
37-сабак. Жабык муун	48
38-сабак. Туюк муун	50
39-сабак. Сөздү ташымалдоо	51
40-сабак. Көнүгүү иштөө	51
41-сабак. Сөздөрдүн уңгу жана мүчөгө бөлүнүшү	52
Текст: Алгачкы эмгек акым	52
42-сабак. Көнүгүү иштөө	53
43-сабак. Мүчө	54
44-сабак. Көнүгүү иштөө	56
45-сабак. Жат жазуу сабагы	57
46-сабак. Уңгулаш сөздөр	57

Текст: «... Ушул жер силерге мекен болот»	57
47-сабак. Көнүгүү иштөө	59
48-сабак. К, П тыбыштарынын өзгөрүп айтылышы	60
49-сабак. Көнүгүү иштөө	62
50-сабак. Чейректик жат жазуу.....	63
51-сабак. Чейректик кайталоо	63
Текст: Чүкө	63
Текст менен иштөө	63

3-чейрек

«Оюн жана спорт» темасы	65
52-сабак. Заттын атын билдирген сөздөр	66
Текст: Жандырмагы сүрөттө	66
53-сабак. Көнүгүү иштөө	67
54-сабак. Жандуу заттарды туюндурган сөздөр	67
55-сабак. Жансыз заттарды туюндурган сөздөр	68
56-сабак. Көнүгүү иштөө	69
57-сабак. Заттын кыймыл-аракетин билдирген сөздөр	69
Текст: Селкинчек	69
58-сабак. Жат жазуу сабагы	71
59-сабак. Эмне кылып жатат? деген суроого жооп берген сөздөр.....	71
60-сабак. Эмне кылды? деген суроого жооп берген сөздөр.....	72
Текст: Жылгаяк	72
61-сабак. Эмне кылат? деген суроого жооп берген сөздөр.....	73
Текст: Мультфильм	74
62-сабак. Көнүгүү иштөө	75
63-сабак. Жат жазуу сабагы	75
64-сабак. Заттын сын-сыпатын бидирген сөздөр.....	75
Текст: Сыйкырдуу чүкө	76
65-сабак. Көнүгүү иштөө	77

66-сабак. Жат жазуу сабагы	78
67-сабак. Заттын санын билдирген сөздөр	78
Текст: Оюбуз да, боюбуз да тез өссүн!	79
68-сабак. Көнүгүү иштөө	80
69-сабак. Заттын иретин билдирген сөздөр	80
70-сабак. Көнүгүү иштөө	81
71-сабак. Жат жазуу сабагы	81
«Биринчи байлык — ден соолук» темасы	82
72-сабак. Сөз жана сүйлөм	83
Текст: Сүттөй эки тазалык	83
73-сабак. Жай сүйлөм	84
74-сабак. Суроолуу сүйлөм	86
75-сабак. Илептүү сүйлөм	87
76-сабак. Дилбаян жазуу	88
77-сабак. Чейректик жат жазуу	88
78-сабак. Чейректик кайталоо	88
Текст: Сынган табак	88
Текст менен иштөө	89
4-чейрек	
79-сабак. Сүйлөмдүн ээси	90
Текст: Тамактануу адеби	90
80-сабак. Көнүгүү иштөө	91
81-сабак. Сүйлөмдө ээнин милдетин аткарган адам аттары	92
Текст: Кагаздан жасалган миң турна	92
82-сабак. Көнүгүү иштөө	93
83-сабак. Сүйлөмдө ээнин милдетин аткарган айбанаттар аттары	94
84-сабак. Көнүгүү иштөө	96
«Тарбия жана турмуш» темасы	97
85-сабак. Сүйлөмдүн баяндоочу	98
Текст: Жаңылгандан кийин	98

86-сабак. Көнүгүү иштөө	99
87-сабак. Жат жазуу сабагы	100
88-сабак. Заттын атын билдирген сөздөрдүн сүйлөмдө баяндооч болушу	100
89-сабак. Көнүгүү иштөө	102
90-сабак. Жат жазуу сабагы	103
91-сабак. Кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдүн сүйлөмдө баяндооч болушу	103
92-сабак. Көнүгүү иштөө	105
93-сабак. Сөздү кепте колдонуу	106
Текст: Үч уул	106
94-сабак. Көнүгүү иштөө	107
95-сабак. Пикирлешүү	108
96-сабак. Маектешүү	109
97-сабак. Сүрөттөп берүү	111
Сүрөттүү текст: Жолдо жүрсөң, абайла!	111
98-сабак. Көнүгүү иштөө	112
Текст: Светофор	112
99-сабак. Жат жазуу сабагы	112
100-сабак. Дилбаян жазуу	112
101-сабак. Катанын үстүндө иштөө	112
102-сабак. Чейректик кайталоо	113
Текст: Арпа менен буудай	113
Текст менен иштөө	113
103-сабак. Чейректик жат жазуу	114
104-сабак. Жылдык кайталоо	114
Текшерүү тести	114

Жаш достор!

Силер азыр колуңарга кыргыз тилинин жаңы чыккан окуу китебин алып турасыңар. Китептин ичинде көптөгөн түстүү сүрөттөр тартылып, баарыңарды ойлондура турган тапшырмалар берилген.

Кыргыз тилиндеги алгачкы чыккан окуу китептери менен азыркыларды салыштырсак, алардын айырмалары абдан көп.

Бизге жеткен маалыматтар боюнча кыргыз тилиндеги «Алиппе» китеби алгачкы ирет араб тамгалары менен өткөн кылымдын 1911-жылы Уфа шаарында жарык көргөн. Андан бери туштуура 100 жыл өттү. 1924-жылы кыргыздын алгачкы агартуучуларынын бири Ишенаалы Арабаев жазган «Алиппе» Ташкент шаарынан басылып чыккан. Бул басылмаларда китептердин ичинде сүрөттөр тартылган эмес. Ал эми 1928-жылдагы басылмадан баштап, ал китептер түркүн сүрөттөр менен коштолгон. 1931–1938-жылдар аралыгында «Алиппе», «Эне тили», «Грамматика жана жазуу» ж. б. китептер латын алфавитинде жарык көргөн.

Азыркы биз окуп жаткан тамгалар кириллица деп аталат. Биз төмөндө араб, латын тамгаларынын айрым бир окулуштарын чогуу салыштырып көрөлү:

Араб алфавити

ذ – заль

س – син

ق – каф

ن – нун

Латын алфавити

Н – аш

Q – ку

X – икс

Z – зет

Биз баарыбыз тең азыр кириллица алфавитинде окуйбуз. Андыктан, жаш достор, жакшы окуп, сабаттуу болуп, бир да катасыз жазганга көнүккүлө.

Билим сапарыңар байсалдуу болсун!